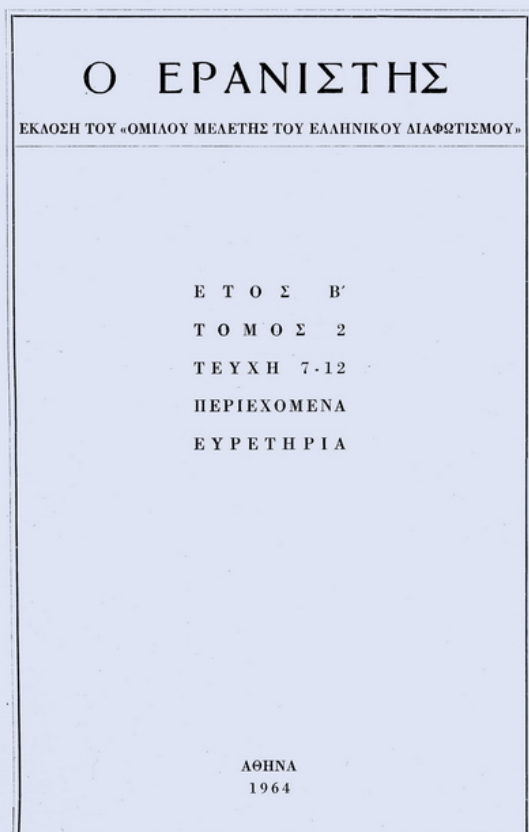

The Gleaner

Vol 2 (1964)

Ανδρέας Κάλβος. Ανέκδοτα και αθησαύριστα κείμενα

Σπ. Ι. Ασδραχάς

doi: [10.12681/er.9623](https://doi.org/10.12681/er.9623)

Copyright © 2016, Σπ. Ι. Ασδραχάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Ασδραχάς Σ. Ι. (2016). Ανδρέας Κάλβος. Ανέκδοτα και αθησαύριστα κείμενα. *The Gleaner*, 2, 81–118.
<https://doi.org/10.12681/er.9623>

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΑΙ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Στις γραμμές που ακολουθούν ανακοινώνονται και σχολιάζονται κάποια ανέκδοτα ή αθησαύριστα κείμενα του 'Ανδρέα Κάλβου' κοντά σ' αυτά και μιά, ανέκδοτη επίσης, αίτηση προς τον Κάλβο του Κωνσταντίνου Στρατούλη. Όπως και σε άλλη περίπτωση¹, προτιμήθηκε και εδώ η ασύνδετη παρουσίαση των παραπάνω τεκμηρίων, όχι μόνο για να αποφευχθούν δσες επικαλύψεις θα ήταν αναγκαίες σε μιά συνθετική και ενιαία επεξεργασία των στοιχείων αυτών αλλά κυρίως και για έναν άλλο λόγο πιδ ούσιαστικό: τόσο για τήν κερκυραϊκή περίοδο του ποιητή (1826-1852) όσο και για τή σύντομη περίοδο της δεύτερης διαμονής του στο Παρίσι (1825-1826), στις όποιες αναφέρονται τὰ τεκμήρια αυτά, ή έρευνα φαίνεται πως έχει να απαντήσει σε αρκετές ακόμη ζητήσεις και να συγκομίσει αντίστοιχες πληροφορίες για μιά σύνθεση πληρέστερη από τήν όποια μās έπιτρέπει ή τωρινή κατάσταση του περιγραφικού υλικού σχετικά με τον Κάλβο ή ή τωρινή κατάσταση των γνώσεών μας σχετικά με τις συγγραφικές δραστηριότητες του ίδιου του ποιητή ανάμεσα στα χρόνια 1825-1852 και με τή διδασκαλία του στην 'Ιόνιο 'Ακαδημία, στο κερκυραϊκό Γυμνάσιο ή στον κύκλο των ιδιαίτερων μαθητών του.

Τὰ τεκμήρια που παρουσιάζονται εδώ είναι: I, δυό έπιστολές του Κάλβου προς τον 'Ανδρέα Λουριώτη, γραμμένες στο Παρίσι, ή πρώτη στις 3 Μαρτίου και ή δεύτερη στις 25 Αύγουςτου του 1825· II, δυό άρθρα του Κάλβου δημοσιευμένα στα 1845 στο περιοδικό του 'Αριστέδη Κιαππίνη *Giornale di Legislazione, Giurisprudenza, Letteratura, Scienze e varietà di utili conoscenze*· III, μιά πιστοποίηση του Κάλβου γραμμένη στα 1837 για τὸ μαθητή του 'Ανδρέα Βλαντή και IV, μιά χρονολόγητη αίτηση του Κωνσταντίνου Στρατούλη προς τον Κάλβο συνταγμένη από τον Κωνσταντίνο Τυπάλδο. Τέλος

1. Σπ. I. 'Ασδραχάς, 'Από τή ζωή του Κάλβου στήν Κέρκυρα (1826-1852), «Κερκυραϊκά Χρονικά», 10 (1963), σ. 133-50

(στο δημοσίευμα αυτό συγκεντρώνονται, κυρίως, μαρτυρίες για τή διδασκαλία του Κάλβου στην 'Ιόνιο 'Ακαδημία).

υποδεικνύονται κάποιες μαρτυρίες για τη Charlotte Augusta Wadams, τη δεύτερη σύζυγο του ποιητή.

Ι. Δυο ανέκδοτες επιστολές του Κάλβου πρὸς τὸν Ἀνδρέα Λουριώτη

Καὶ οἱ δυο ἐπιστολές τοῦ Κάλβου σώζονται στὸ τμήμα τοῦ ἀρχείου Λουριώτη ποὺ εἶναι κατατεθειμένο στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν¹, ἡ πρώτη στὸ φάκελλο ΙΑ' 1825 καὶ ἡ δεύτερη στὸ φάκελλο ΙΓ' 1825. Ἔχουν γραφεῖ στὰ ἰταλικά· ἡ πρώτη ἔχει τὴν τοπικὴ καὶ χρονολογικὴ ἐνδειξὴ Parigi 3 Marzo 1825 καὶ ἡ δεύτερη Parigi 22 Agosto 1825. Στὸ νῶτο τῆς 4ης σελίδας τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ὁ γραμματικὸς τοῦ ἀποδέκτη ἔχει ἐπαναλάβει τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα καὶ τὴν τοπικὴ καὶ χρονολογικὴ ἐνδειξὴ τῆς ἐπιστολῆς· στὸ νῶτο τῆς 4ης σελίδας τῆς δεύτερης ἐπιστολῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω στοιχεῖα ἔχει σημειώσῃ τὴν ἡμερομηνία τῆς παραλαβῆς τῆς ἐπιστολῆς (8 Σεπτεμβρίου) καὶ τὴν ἡμερομηνία τῆς δικῆς του ἀπάντησης (26 Σεπτεμβρίου). Τὸ σχέδιο τῆς ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀνδρέα Λουριώτη δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ χαρτιά τοῦ ἀρχείου του· στὴν πρώτη ἐπιστολὴ δὲ δόθηκε ἀπάντηση ἀπὸ τὸν ἀποδέκτη.

Μὲ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 3.3.1825 ὁ Κάλβος συσταίνει στὸν Ἀνδρέα Λουριώτη (1789-1854), ποὺ ὀρισκόταν στὸ Λονδίνο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1823 γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ πρώτου (1824) καὶ τοῦ δεύτερου (1825) ἐθνικοῦ δανείου, τὸ ζακυνθινὸ γιατρὸ Γεώργιο Θεριανδὸ (1775-1850), τὸ γνωστὸ καθηγητὴ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας· μὲ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 22.8.1825 ὁ Κάλβος συσταίνει στὸ Λουριώτη ἕνα ἄλλο πρόσωπο, τὸ γάλλο ἐκδότῃ ἔργων ἀνατολικοῦ ἐνδιαφέροντος Dondey-Dupré, ποὺ εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ προωθήσῃ κάποια βιβλιοπωλικὴ ἐπιχείρηση στὴν Ἑλλάδα.

1

[KNE, Ἀρχεῖο Λουριώτη, φάκ. ΙΑ' 1825, ἀρ. ἐγγράφου 1, διαστάσεις φ 1 π. 091 × μ. 0190, φ 2 π. 0182 × μ. 0190· γραμμένα τὰ φφ 1γ, 2γ, 2ν.]

1^γ

Parigi 3. Marzo 1825

Affettuoso mio Amico

La persona che ti arrecherà la presente Si raccomanda da per sé. Il Sig.^r Dottore Terianò di Zante, celebre per le

1. Γιὰ τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ Ἀρχείου Λουριώτη καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸ ἀντιστοιχὸ ποὺ ὀρίζεται στὰ ΓΑΚ 6λ.

Β. Π. Παναγιωτόπουλος, *Πίνακες Ἀρχείου Α. Λουριώτη*, Ἀθήνα 1963, σ. α'-ε' (πολυγραφημένη ἐκδόση τοῦ KNE).

sue cognizioni può pretendere a' quei tratti di urbanità e di fiducia che delle anime educate come la tua sogliono usare verso coloro che si trovano per la prima volta in terra straniera. Guidalo dunque, ti prego caldamente, coll' esperienza che hai acquistata del paese; e dagli il filo perchè il labirinto di codesta Città non gli ponga alcun ostacolo alle sue mire.

Addio

A Calbo

2^r

Eccoti il mio indirizzo
A Mr A. Calbo
Hôtel Hérisson
Rue de l' École de Médecine
Paris.

2^v [Ἡ διεύθυνσις τοῦ ἀποδέκτη]

A Monsieur
Monsieur André Luriotti
Londres

[Σημείωσις τοῦ ἀποδέκτη]

Kalbo
Κάλβο
Parigi 3 M.^{ryo} 1825

2

[KNE, Ἀρχεῖο Λουριώτη, φάκ. ΙΓ' 1829, ἀρ. ἐγγράφου 56, διαστάσεις π. 0197 × μ. 0250, γραμμένα τὰ φφ 1^r, 1^v, 2^v.]

1^r

Parigi 22. Agosto 1825

Stimabile Amico.

Sarebbe egli vero che il tempo, le distanze, e l'alta fortuna, siano capaci d'indebolire l'amicizia? Finchè eravamo riuniti a Livorno, dividendosi mutualmente i nostri piaceri, e che (per la gioventù nella quale ci trovavamo) la fortuna era a noi sconosciuta, i tuoi sentimenti verso di me non soffrirono la minima alterazione. Ma ora Luriotti si è intieramente dimenticato di me. Ti scrissi per mezzo del Dottor Teriandò meno assai per disturbarti che per sapere se potevo contare sopra la tua amicizia; tu non mi hai risposto, e questa negligenza dovrebbe persuadermi che il Luriotti del

1808 non è quello del 1825; pure non posso ancora convincermi e ti riscrivo prevalendomi dell'opportunità che mi offre la partenza del Sig.^r Dondey-Dupré mio amico. Sarà egli stesso che ti rimetterà la mia lettera; desiderava conoscerti, e mi sono fatto un dovere di riunire due persone che dal primo abboccamento non potranno che stimarsi. Troverai nel Sig.^r Dondey - Dupré un uomo istruito, onorato e di spirito egli è Greco in tutta la forza del termine; ti parlerà dell'intenzione che ha di fornire una libreria per il nostro glorioso paese e forse concerterai con esso i mezzi. La sua delicatezza e lealtà lo fanno degno della nostra amicizia.

Il Sig.^r Clonaris, è qui da qualche tempo; questo ipocrita va predicando contro voi altri; si lagna che lo abbiate ingannato; e giura che siete insufficienti al poste che occupate. Come mai, mio caro Luriotti, ti sei lasciato avvicinare da questo ignorante? Quando lo chiamaste come segretario questo stupido si lasciò cadere la pella di volpe, e mostrò a tutto Parigi che il suo vero epiderma era quello dell'asino; si dava il titolo di Deputato, e confidò a molti che aspirasse a quello di Ministro di Stato !!! come poteva questo povero Diavolo colorire il suo ritorno e scolparsi? sparlando contro quelli che volevano beneficarlo.

Io vivo col rammarico di non aver potuto, fino ad ora, e di non potere forse all'avvenire servire la mia patria. Ti accerto mio stimabile / amico ch'io avrei servito volentieri anche come semplice soldato. Ogni qualvolta sento che uno straniero parte per la Grecia, il core mi gocciola sangue. Non oso quasi dire ch'io sono greco, perchè non mi sia fatta la domanda che mi affliggerebbe. Difatti come potrei rispondere a chi mi chiedesse il perchè non vado a prendere parte ancor io nei pericoli della mia patria? pure è così; desidero di andarvi sia per obbedire agli impulsi della mia anima, come ancora per lavarmi della macchia di aver visto con indifferenza la lotta gloriosa che noi sostenghiamo sono ora cinque anni; ma molti sono gli ostacoli insormontabili per me e dei quali ti parlerei se fossi certo che la tua amicizia non mi è tolta intieramente.

Farti delle protute di servitù, non lo credo necessario

*lanto quanto il dichiararti che non ho cessato mai di essere
Tuo affettuosissimo Amico*

A Calbo

Rue de l' Ecole de Médecine No 4

2^v [Ἡ διεύθυνση τοῦ ἀποδέκτη]

To

A. Luriotti Esqre

Dep: of the prov: Govern:^t of Greece

89, Sackville Street, Piccadily

London

[Σημείωση τοῦ ἀποδέκτη]

Parigi 22 Agosto 1825.

A. Calbo

Ric(evu)/ta 8 Sett(embr)/e

Ris(pos)/ta 26 D(e)/tto

Στὰ δυὸ χρόνια τῆς δικιμονῆς του στὸ Παρίσι ὁ Κάλβος εἶχε τὶς ἀπαιτούμενες εὐκαιρίες νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφή μὲ τοὺς φιλελληνικοὺς κύκλους καὶ νὰ γίνῃ γνωστὸς σὰν ἕνας ποιητῆς πού, μὲ ὅλη τὴν κλασσική του μορφή, εἶχε στὸ ἐνεργητικὸ του ἕνα ἔμψυχο ὕφος· διαπνεόμενος ἀπὸ ἕνα «ὑπερβολικὰ δημοκρατικὸ» πνεῦμα¹, ἦταν φυσικὸ νὰ σχετισθεῖ μὲ φιλέλευθερους λογίους τοῦ Παρισιοῦ καὶ νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴ τῆς γαλλικῆς ἀστυνομίας: οἱ σχέσεις του μὲ τὴν ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητη ἀπέναντι στὶς νέες κοινωνικὲς ἰδέες Revue Encyclopédique τοῦ Marc - Antoine Jullien de Paris (1775-1848)², τὸ Glo-

1. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀνήκει στὶς ὑπηρεσίες τοῦ γαλλικοῦ Ὑπουργείου ἐσωτερικῶν καὶ ἀναφέρεται στὶς Ὁδὲς (Π. Ἐνεπεκίδης, Ὁ ποιητῆς Ἀνδρέας Κάλβος καὶ ἡ Ἀστυνομία τῶν Παρισίων, ἐφ. «Βῆμα», (20.12.1953), σ. 3· πβ καὶ Κ. Πορφύρης, Ὁ Κάλβος στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, «Εὐδοϊκὸς Λόγος», 3/29-30 (1960), σ. 36).

2. Γιὰ τὸ φιλελληνισμὸ τῆς Revue Encyclopédique βλ. Δ. Μάργαρης, Ἐνας λησμονημένος φιλέλληνας καὶ τὸ περιοδικό του (=Πρόσωπα καὶ Θέματα, Ἀθήνα 1962, σ. 5-20)· γιὰ τὸν Marc-Antoine Jullien de Paris τελευταία μελέτη, H. Goetz, Marc-Antoine Jul-

lien de Paris (1775-1848), Paris 1962, (σ. 135 καὶ γιὰ τὴν R. E.)· ἐνδεικτικὴ γιὰ τὶς κατευθύνσεις τοῦ περιοδικοῦ ἡ ἀρθρογραφία (1822, 1823) σχετικὰ μὲ τὶς ἰδέες τοῦ Owen (J. Gans, Les relations entre socialistes de France et d'Angleterre au debut du XIXe siècle, «Le Mouvement Social», No 46 (1964), σ. 106 καὶ). Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Κάλβου μὲ τὴ Revue Encyclopédique, Δ. Μάργαρης, Μὴ ἀγνωστὴ ἔκδοση τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου γιὰ τὴν Ἐπίπλησο (= ἔ.ἀ., σ. 141-8)· Γ. Θ. Ζώρας, Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος στὶς πρώτες κοινικὲς, «Νέα Ἑστία» (ἀφιέρωμα στὸν Κάλβο, 1960), σ. 120-1· M. Vitti, Πηγὲς γιὰ τὴ βιο-

be¹, τὸν φιλελεύθερο Constitutionnel² εἶναι: χαρακτηριστικές γιὰ τὶς τάσεις του, ἂν καὶ δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει ὅτι ὁ φιλελληνισμὸς εἶχε πιά ἐκταθεῖ καὶ στὰ συντηρητικότερα ἔντυπα κα' ἔτσι χρειάζεται κάποια προσοχή ὅταν ἐπιχειροῦμε νὰ βροῦμε τὸ κλίμα τῶν ἐλλήνων λογίων τοῦ Παρισιοῦ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῶν γαλλικῶν ἐντύπων. Οἱ ἐπικφές του ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μὲ τοὺς ἑλλήνες τοῦ Παρισιοῦ, γνωστὲς ὥστόσο σὲ περιορισμένη κλίμακα³, συμπλήρωναν τὸ χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο μποροῦσε νὰ ἀτκεῖ κάποια ἀκτινοβολία καὶ νὰ ἀναπτύσσει ὁρισμένες δραστηριότητες· ἔτσι δὲν εἶναι τυχαῖο ἂν ἕνας ἐπτανήσιος, ὁ Γεώργιος Θεριανός, ἕνας γάλλος ἐκδότης ἢ ἕνας νεαρὸς ζυκύνθιος⁴ ἀπευθύνονται σ' αὐτὸν καὶ ζητοῦν τὴ μεσολάθεσή του γιὰ δικές τους ὑποθέσεις. Κι

γραφία τοῦ Κάλβου, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 14-5. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τῆς γαλλικῆς ἀστονομίας, ὁ Κάλβος κατεβαίνοντας τὸν Ἰούλιο τοῦ 1826 στὴν Ἑλλάδα ἦταν ἐφοδιασμένος μὲ συστατικές ἐπιστολὰς τοῦ Jullien (II. Ἐνεπεκίδης, ἔ. ἀ., σ. 3).

1. Γιὰ τὸν Globe, Ch. M. Des Granges, *La Presse Littéraire sous la Restauration, 1815-1830*, Paris 1907, σ. 154-74. Ἑλ. Σ. Καρατζᾶ, *Τὸ παρισινὸ περιοδικὸ «Globe» καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση*, «*Melanges offerts à Octave et Melpo Merlier*», I, Ἀθήνα 1956, σ. 55-82 (γιὰ τὸν Κάλβο, σ. 14).

2. Γιὰ τὸ φιλελληνισμό καὶ τὴν πολιτικὴ τοποθέτηση τοῦ Constitutionnel βλ. τὴ γενικὴ ἐργασία τοῦ A.G. Dimopoulos, *L'opinion publique française et la révolution grecque*, Nancy 1962, σ. 59-61, 71. Γιὰ μιὰ κριτικὴ δημοσιευμένη στὸ φ. τῆς 28.12.1824 τοῦ Constitutionnel γιὰ τὴ «Λύρα» τοῦ Κάλβου, βλ. Γ. Θ. Ζώρας, «Ἀγνωστος κριτικὴ περὶ τῆς Λύρας τοῦ Κάλβου», «*Νέα Ἑστία*», 54 (1960), σ. 933. Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος στὶς πρώτες κριτικές, ἔ. ἀ., σ. 119-20· μιὰ ἐπιστολὴ (29.5.1826) τοῦ Κάλβου μαρτυρεῖ γιὰ κάποιες προσωπικότερες σχέσεις του μὲ τοὺς κύκλους

τῆς ἐφημερίδας (Μ. Ν. Βέη, Ἀνδρέου Κάλβου: ἄγνωστος ἐπιστολή, «*Παρνασσός*», 3/3 (1961), σ. 395-411 (τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, σ. 403)· πδ. καὶ ὁρισμένες παρατηρήσεις, Γ.Θ. Ζώρας, *Βιογραφικὰ εἰς τὸν Κάλβο*, «*Παρνασσός*», 3/3 (1961), σ. 459-64). Ἀξιῶζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὴν παραπάνω ἐπιστολὴ προκύπτει πῶς ὁ Κάλβος εἶχε καὶ λαογραφικὰ ἐνδιαφέροντα.

3. Κυρίως ἔχουν ἐπισημανθεῖ οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Κ. Νικολόπουλο (Ν.Β. Τωμαδάκης, *Κριτικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ στὸν Ἀνδρέα Κάλβο*, «*Ἑλληνικά*», 10 (1938), σ. 30 κέ· πδ. καὶ Στ. Καρατζᾶς, Ὁ Ἀγαθόφρων Λακεδαιμόνιος καὶ τὸ παρισινὸ περιοδικὸ «*Μέλισσα*», «*Πελοποννησιακά*», 3-4 (1960), σ. 250-1. Μὲ τὸν Κοραή, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ εἶχε μιὰ ὀχι εὐχάριστη ἀνάμνηση (Ν. Α. Βέης, *Κάλβου ἔργα καὶ ἡμέραι ἐν Ἑλβείᾳ*, ΠΑΚΑ, 23, ἀρ. 2 (1958), σ. 19-22) δὲν φαίνεται ὅτι πραγματοποιοῖσε καμιά συνάντηση· προβληματικὴ ἄλλωστε θεωρεῖται καὶ ἡ ὑπαρξὴ κάποιας σχέσης μὲ τὸν Κοθρὶκὰ στὸ Παρίσι, μολονότι εἶχε δημιουργηθεῖ κάποια ἐπαφὴ ἀνάμεσά τους στὰ 1819 (Κ. Θ. Δημαράς, *Γύρω στὸν Κάλβο καὶ στὸν Κοθρὶκὰ*, «*Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση*», 6/3 (1953-4), σ. 251-58).

4. Μ.Ν. Βέη, ἔ. ἀ., σ. 397 κέ.

ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ, τὰ γράμματα ποὺ πρὸς αἰζῶνται προσφέρονται ὡς ἐνδεικτικὲς μυχρυρίες.

Τὸ «διάσημο γιὰ τὶς γνώσεις του» πρόσωπο ποὺ συσταίνει ὁ Κάλβος στὸ Λουριώτη μὲ τὸ γράμμα τῆς 3.3.1825, θὰ τὸ συναντήσουμε τρία χρόνια ἀργότερα σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀντιδικία ξεκινημένη ἀπὸ τὸν Κάλβο, σὰν ἀποτέλεσμα, καθὼς φαίνεται, τῆς ἀμοιβαίας ἀντιπάθειας ποὺ δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στὸν ποιητὴ καὶ στὸ Θεριανό, ὅταν καὶ οἱ δύο δίδασκον στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία, μέσα σ' ἓνα κλίμα φορτισμένο ἀπὸ προσωπικὲς ἀντιθέσεις καὶ ἰδεολογικὲς συγκρούσεις. Στὸ μαχητικὸ κείμενο μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Κάλβος ἐπετέθηκε ἐναντίον τοῦ Θεριανοῦ, δὲν ἔχει περισθεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση ποὺ ὁ δεύτερος φαίνεται ὅτι γιὰ μιὰ στιγμή τοῦ εἶχε ἐμπνεύσει¹.

Ὁ Γεώργιος Θεριανός, γιάτρος ἀρχικὰ τοῦ Μουχτάρ πασᾶ στὰ Γιάννενα, ἀποφασίζει, ὥριμος πιά ἄνδρας, νὰ ἐπιχειρήσει γύρω στὰ 1820-1 ἓνα δεύτερο κύκλο ἱατρικῶν σπουδῶν στὰ ἱταλικά πανεπιστήμια καὶ νὰ ἐγκαινιάσει τὴ συγγραφικὴ του σταδιοδρομίαν μὲ κάποια σύντομα δημοσιεύματα: μιὰ ἀναίρεση τῶν θεωριῶν τοῦ Giacomo Antonio Tommasini (1768-1846) τυπωμένη ἱταλικά στὴν Πίζα· τὸ πρῶτο μέρος ἐνὸς ἔργου γιὰ «τὶς ὀργανικὲς μεταβολὲς ποὺ ἐναλλάσσονται μέσα στὴ διαδρομὴ τῆς ζωῆς», τυπωμένο ἱταλικά κι' αὐτὸ στὴ Bologna καὶ ἓνα 16σέλιδο φυλλάδιο γιὰ «τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς ἱατρικῆς φιλοσοφίας», τυπωμένο γαλλικά στὰ 1825 στὸ Παρίσι².

1. Βλ. σχετικὰ Γ. Θ. Ζώρας, Ἀνδρέου Κάλβου Πολεμικαὶ διατριβαὶ (ἀγνωστα δοκίμια τοῦ ποιητοῦ τῶν Ῥόδων), Ἀθήνα 1957, σ. 15-8, 19-37 (ὅπου ἀναδημοσιεύονται τὰ πρωτότυπα κείμενα τοῦ Θεριανοῦ, τοῦ Κάλβου καὶ ὅσων ἄλλων πῆραν μέρος στὴ διαμάχη), 38-59 (ἐλληνικὴ μετάφραση τῶν παραπάνω κειμένων). Ἡ διαμάχη ἔγινε ἀπὸ τὶς στήλες τῆς Gazzeta degli Stati Uniti delle Isole Ionie, παράρτημα φ. 534 (10/22.3.1828, τὸ κείμενο τοῦ Θεριανοῦ), παράρτ. φ. 536 (24.3/5.4.1828, ἀπάντηση τοῦ Κάλβου), παράρτ. φ. 537 (31.3/12.4.1828, κείμενο τοῦ Δε Τζώρτζη), παράρτ. φ. 538 (7/19.4.1838, κείμενα τῶν Δ. Σιγούρου, Ε. Ρίτκη καὶ Α. Πετσάλη) εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς

ὅλοι οἱ παραπάνω πῆραν τὸ μέρος τοῦ Θεριανοῦ.

2. Τὸ δημοσίευμα τοῦ Θεριανοῦ σχετικὰ μὲ τὴ θεωρίαν τοῦ Tommasini (καθηγητὴ ἀπὸ τὰ 1794 στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάρμας καὶ ἀπὸ τὰ 1816 τῆς Πίζας στὴν ἐδρα τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς παθολογίας) δὲν περιλαμβάνεται στὸ Legrand, *Bibliographie Ioniennne*· τὸ ἀναφέρει ὥστόσο ὁ Π. Χιώτης, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου, τ. 6, Ζάκυνθος 1887, σ. 446 μὲ τὸν τίτλο: *Sullo stimolo e contro-stimolo contro il sistema di Tommasini* (Πίζα). Ἀδιβλιογράφητα ἀπὸ τὸ Legrand εἶναι καὶ τὰ ἄλλα δύο ἔντυπα τοῦ Θεριανοῦ· τὸ παρισινὸ ἔχει τὸν τίτλο: *Principes fondamentaux de la philosophie mé-*

Στὸ Παρίσι ὁ Θεριανὸς ἔρχεται σὲ ἐπικρὴ μὲ τὸν Κάλθο καὶ παίρνει τὴ συστατικὴ ἐπιστολὴ γιὰ τὸ Λουριώτη· ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη διαμονὴ στὸ Λονδίνο φτάνει στὴν Κέρκυρα (1826), ὅπου διορίζεται «πρωτοϊατρός» καὶ ἀναλαμβάνει στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία τὴν ἔδρα τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς παθολογίας (1826-8) καὶ ἀργότερα (1828) τῆς φυσικῆς¹. Τὴ χρονιά τῆς ἀφιξῆς του στὴν Κέρκυρα τυπώνει δυὸ φυλλάδια², στὰ ὅποια θὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλα του δημοσιεύματα, αὐτοτελεῖ ἢ καταχωρισμένα στὸν κερκυραϊκὸ τύπο· παράλληλα ἀναπτύσσει μέσα στὴν Ἀκαδημία τὶς διδακτικὲς του δραστηριότητες, πού δὲ φαίνεται πὼς ἦταν ἀπχλαγμένες ἀπὸ εὐλογεῖς ἀντιδράσεις καὶ ἔντονες μορφές.

Τὰ αἷτια τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Θεριανοῦ (ἄν, φυσικά, χρειάζεται νὰ βροῦμε σ' αὐτὸ κάποιους εἰδικούς λόγους) στὸ Λονδίνο δὲν εἶναι σαφῆ· ἡ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κάλθου περιορίζεται σὲ θερμὲς ἐγκωμιαστικὲς φράσεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεριανοῦ: ἀξίζει τὴν «εὐγένεια καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη» καὶ εἶναι ἀξιοσύστατος ἀπὸ μόνος του· «ὁδῆγα τον, λοιπόν, σὲ παρκαλῶ θερμά, μὲ τὴν ἐμπειρία πού ἔχεις ἀποκτήσει

dicale, soumis a l'examen de mm. les professeurs de sciences médicales de la ville de Paris. Par G. Theriano, médecin grec. Paris, Imprimerie de Firmin Didot, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, No 24 1824. Σχ. 8ο, σ. 16, (ἀντίτυπο στὴ Βιβλιοθήκη τῶν Τυπάλδων - Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι). Ἀπὸ τὸ φυλλάδιο αὐτὸ (σ. 16) πληροφοροῦμαστε καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄλλου ἐντύπου, τοῦ ἐκδομένου στὴ Bologna: «J'ai donné une idée de la théorie que je viens d'exposer, dans la première partie d'un ouvrage sur les variations organiques qui se succèdent dans le cours de la vie. Cette première partie, publiée en langue italienne pendant mon séjour à Bologne, renferme aussi une réfutation de la nouvelle doctrine médicale italienne qu'on enseigne dans cette université. Mais les fautes nombreuses qu'il m'a été impossible de prévenir dans l'impression de cette première partie, m'obligent d'en donner

une seconde édition». Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Θεριανὸς πραγματοποιήσῃ τὴ δευτέρῃ ἐκδόσῃ τοῦ ἔργου του γιὰ τὶς «ὀργανικὲς μεταβολές»· πβ. κατ. σημ. 2 σχετικὰ μὲ ἕνα ἄλλο δημοσίευμά του, πού, ὅπως φαίνεται, πρωτοτυπώθηκε στὸ Παρίσι.

1. Βλ. πρχ. Γ. Σαλθάνος-Β. Σαλθάνου, *Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς κόμης Γύλφορδ, οἱ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς*, Ἀθήνα 1949, σ. 43, 80.

2. Κι' αὐτὰ τὰ ἐντυπα δὲ βιβλιογραφοῦνται στὴ *Bibliographie Ionienne* τοῦ Legrand. Τὸ ἕνα τὸ ἀναφέρει ὁ Π. Χιώτης, ἔ.ἀ., τ. 6, σ. 446: *Su i fulmini e parafulmini, estrazione fatta di quella della Sezione Fisica dell' Istituto di Francia, Corfu 1826* (πβ. παραπάνω). Τὸ ἄλλο ἔχει τὸν τίτλο: *Su i progressi delle scienze. Discorso del D. G. Therianò, Corfù 1826*. Σχ. 8ο, σ. 24 (οἱ 2 τελευταῖες σ. λευκές· ἀντίτυπο στὴ Βιβλιοθήκη Τυπάλδων Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι).

για τὴ χώρα, καὶ δῶσε του τὸ νῆμα, ὥστε νὰ μὴ τοῦ βάλει ὁ λαδύρινθος αὐτῆς τῆς πόλης κανένα ἐμπόδιο στὶς ἐπιδιώξεις του». Γιὰ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ Θεριανοῦ στὸ Λονδίνο ὑπάρχουν δυὸ διαφορετικὲς ἐκδοχές. Σύμφωνα μὲ τὴ μιὰ ἀπ' αὐτές, ὁ Θεριανὸς φεύγοντας ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἐπαίρνε μαζί του ἓνα «θησαυρὸ» ποὺ τοῦ τὸν εἶχε ἐμπιστευθεῖ ὁ Βελὴ πασάς· στὸν κόλπο τῆς Πρέβεζας παράδωσε αὐτὸ τὸ φορτίο στοὺς Ἀγγλοὺς καὶ ἐκεῖνοι τοῦ ἔδωσαν μιὰ ἀπόδειξη γιὰ ὅσα ἔξοδα εἶχε κάμει γιὰ τὴ μεταφορά. Ὁ Θεριανὸς ὑποτίθεται πὼς πῆγε στὰ 1825 στὸ Λονδίνο μὲ τὴ μάταιη ἐλπίδα νὰ παραλάβει τὸ θησαυρὸ ἢ τουλάχιστο τὰ ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς, προσκομίζοντας καὶ τὴ σχετικὴ ἀπόδειξη¹. Ὡστόσο μιὰ ἄλλη πληροφοριακὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἓνα μακρὸ παράθεμα σχετικὸ μὲ τὸ Θεριανὸ καταχωρίζω παρακάτω, δίνει μιὰ ἀπλούστερη ἐκδοχὴ γιὰ τὸ ταξίδι: ὑπολογίζοντας, μὲ κάποια ἴσως αἰσιοδοξία, ἀρκετὲς τὶς δυνάμεις του ὁ Θεριανός, ἀποσκοποῦσε νὰ ἐξασφαλίσαι στὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα μιὰ ἐπαγγελματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομία, μὲ τὴ βοήθεια πάντα τῶν μικρῶν του δημοσιεύσεων.

Παράλληλα μὲ τὸ γενικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζει ἡ ἐπιστολὴ σὰν ἐνδειχῇ γιὰ τὸν κύκλο τῶν σχέσεων τοῦ Κάλβου, προσφέρεται καὶ σὰν ἓνα τεκμήριο γιὰ κάποια ψυχολογικὴ προσέγγιση στὸν ποιητὴ: ὅ,τι κυρίως θὰ πρέπει νὰ προσέξει κανεὶς εἶναι οἱ ἀντίθετες ἐκτιμήσεις ποὺ κάνει γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο, ὅχι γιὰ νὰ δοῦμε πίσω ἀπ' αὐτὲς μιὰν ὑποθετικὴ ἀντίφαση, ἡ ὁποία μπορεῖ ἐνδεχόμενα νὰ ἀρθεῖ μὲ τὴν ὑπόθεση κάποιων ἄγνωστών μας μεσολαθητικῶν παραγόντων, ὅσο γιὰ νὰ ἀνιχνεύσουμε κάτι ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο σχῆμα τοῦ Κάλβου· τὸ σχῆμα ποὺ παγώνει πίσω ἀπὸ τὸ ἱερόπρεπο ἐνδυμα μὲ τὸ ὁποῖο ἔχουμε τὴν τάση νὰ περιβάλλουμε τὸν ποιητὴ αὐτόν. Στὴ μιὰ περίπτωση καὶ στὴν ἄλλη χρειάζεται νὰ ξέρουμε κάτι περισσότερο, πέρα ἀπὸ τὶς τυπικὲς διογραφικὲς εἰδήσεις, γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Θεριανό, ὥστε ἔμμεσα νὰ μπορέσουμε νὰ πλησιάσουμε ψυχολογικὰ καὶ τὸν Κάλβο. Μιὰ δυνατὰ δοσμένη σκιαγραφία τοῦ Θεριανοῦ ἀπὸ τὸ Γεώργιο Τυπάλδο Ἰακωδάτο σὲ ἓνα του ἀνέκδοτο ἔργο γιὰ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία² γραμμένο στὰ 1836,

1. Π. Χιώτης, ἔ.α., τ. 6, σ. 445-6· γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Θεριανοῦ μὲ τοὺς πασάδες τῆς Ἠπείρου πβ. Ζῶτος Μολοσσός, *Πρόδρομος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ Συλλόγου*. Ἠπειρωτικαὶ Μελέται, τ. 1, τεῦχος α', Ἀθήνα 1875, σ. 2-3.

2. Ὡπου νὰ πραγματοποιήσω μιὰ κανονικὴ παρουσίαση τῆς «Ἱστορίας

τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας» τοῦ Γεωργίου Τυπάλδου Ἰακωδάτου, παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης στὸ δημοσίευσμά μου γιὰ τὸν Κάλβο στὰ «Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ» (βλ. παραπάνω σ. 81 σημ. 1). Τὸ χωρίο γιὰ τὸ Θεριανό, ποὺ δημοσιεύεται ἔδῳ ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Τυπάλδου, ἀνήκει στὶς σ. 54-5.

προσφέρεται από την άποψη αυτή : όχι γιατί θά βρεί κανείς στη σκιαγράφηση του Θεριανού μιὰ ψυχρή αντικειμενικότητα, ασυμβίβαστη άλλωστε με τὸ καταλυτικὸ πάθος τοῦ ἔφηβου Ἰακωβάτου, ἀλλὰ γιατί πίσω ἀπὸ τίς ἀκραῖες ἀντιδράσεις τοῦ Ἰακωβάτου μπορεῖ ἴσως κανεὶς νὰ ὑποθέσει τίς ἀντίστοιχες τοῦ Κάλβου, ἀντιδράσεις ὅπωςδῆποτε ποὺ καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις παῖρναν τὴν ἀφορμὴ τους ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Θεριανοῦ :

Ἀπὸ τοὺς δασκάλους (: τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας) ὁ μὲν Μαράτος εἶχε φήμη προκομμένον καὶ καλοῦ, καθὼς ἀκόμη καὶ ὁ Θεριανὸς μόνον στὴν ἀρχή. Αὐτὸ τὸ ὑποκείμενο κατάγεται, καθὼς λέγουν, ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο ἀπὸ ταπεινὸ γένος, ἐσπούδαξε στὴ Μάλτα τὴ Γιατρικὴ, καὶ γυρεύοντας νὰ ζήσει ἔτρεξε στὰ Γιάννινα στὴν Τουρκιά, μὴν περνώντας ἀλλοῦ. Ἐκεῖ ἐκατάντησε νὰ γένῃ γιατρὸς τοῦ Μονκτάρ πασσᾶ, καὶ σύντροφος τοῦ Κολέτη γιατροῦ τοῦ Βελή πασα, ὁμοίου του, ἃ δὲν εἶν' ἄλλο, σταὶς γιατρικαῖς γνώσεις. Τὸ φυσικὸ τοῦ Θεριανοῦ ἠῦρκε ν' ἀπλωθῇ, καὶ μετὰ τὰ πράματα καὶ μετὰ τὴ συνήθεια νὰ ῥίξῃ βαθύτερα ῥίξαις στὴ ψυχὴ του· ἐκεῖ σκύφτωντας ὡς κάτου καὶ φιλῶντας τὴν ποδιὰ τοῦ Τούρκου, ἔμαθε νὰ προσκυνᾷ σὰν Ἀλὴ πασάδαις τοὺς ἀνώτερούς του, καὶ νὰ κἀνῃ αὐτὸς τὸν Ἀλὴ πασσᾶ μετὰ τοὺς κατώτερούς του. Ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἔφυγε ὅταν ἦλθ' ἡ ὥρα ἐκείνου τοῦ ματοφάνη, καὶ μετὰ τὰ χρήματά του ἀποφάσισε νὰ ματαδιαβάσῃ στὴν Ἰταλία, ἀλλὰ ἐντρεπόμενος πλέον νὰ ματαγένη μαθητῆς, δὲν ὠφελήθηκε ὅσο ἔπρεπε καὶ ὅσο ἐπιθύμαε. Ἡ φιλαρχία του ἐκοιμότουνε κατὰ τὸ παρὸν ὅσο νὰ βαλθῇ σὲ θέση, ἀλλ' ἡ φιλοδοξία του ἐξέσπασ' εὐθὺς μετὰ ἀπόφασιν ν' ἀποκτήσῃ φήμη, ἃς ἤθελ' ἦτανε καὶ Ἡρώστρατον φήμη· ἔγραψ' ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τοῦ Τομαζίνη, ἀλλ' ἐσυνέβηκε ὅ,τι ἔπρεπε νὰ συνέβῃ μετὰ σύγγραμμα τοῦ Θεριανοῦ· ὁ συγγραφέας ἐκαταφρονήθηκε, ἐσβύσθηκε καὶ ἀλησμονήθηκε. Ἀπὸ τὴν Ἰταλία περνώντας στὴ Φράντσα ἐτύπωσε πάλ' ἓνα φελλαδάκι, προσμένοντας νὰ γένῃ μέλος κανενὸς καταστημάτου, ἀλλὰ τὸν ἠῦρκε ἡ ἴδια τύχη. Στὴν Ἀγγλία τελοσπάντων ὅπου ἐπάντεχε πῶς θέλει ἀνοίξουνε διάπλατα ἡ πόρταις τῆς Βασιλικῆς ἐταιρίας νὰ τὸν δεχθοῦνε, ἔκαμε στάση, μένωντας εὐχαριστήμενος καὶ στὴν καθέδρα τοῦ Σχολείου τῶν Κορφῶν ὅπου διδάσκοντας ἤθελε πῶς μετὰ μοναχὴ τὴν ἰδεολογία τοῦ Τρασῆ ἐξηγιῶνται ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ νοῦ τ' ἀνθρώπου. Φθάνοντας ἐδὼ ἐπαρῶναισάσθηκε πενήντα χρονῶνε γέροντας, μ' ἓνα του πρόσωπο μῆτε ἀντρίκειο μῆτε γυναικειο, μετὰ μάτια σὰν ψαριοῦ καὶ σὰν παντοτεινὰ σκιασμένα, καὶ

μ' ἓνα κρανίο πητακωμένο σὰ γάτας, ἄσχημαις εἰκόνες τῆς ψυχῆς του· καὶ τρώντι αὐτὴ δὲν ἐγνώριζε καμμία θρησκεία, καὶ καμμία ἠθική· μὲ ὅλους τοὺς ὄρκους ποῦ ἔκανε σὲ κάθε περίπτωση δὲν τὸν ἔμελλε διὰ τιμιότητα, παρὰ ἔβανε κατὰ νοῦ τὸ σκοπὸ του, καὶ μὲ ὅσους τρόπους τοῦ ἔδιν' ἡ ἐμπειρία του, ὥρμα' ἐμπρός, ἔχοντας ὅλο τὸ ἴδιο νὰ πῇ καὶ νὰ ξεπῇ, νὰ ὑψώσῃ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ δίκιο ἢ νὰ τὰ καταπατήσῃ, νὰ κατηγορήσῃ ἐκεῖνον ποῦ ἐπαίνεσε, νὰ κατατρέξῃ τὸν ἐχθρό του ἢ νὰ πέσῃ στὰ ποδάρια του χύνοντας παιδιαριστικά δάκρυα, νὰ κακοποιήσῃ τὸν εὐεργέτη του ἢ νὰ λέγεται ἄκρος φίλος, νὰ βροῖσῃ καὶ νὰ πάρῃ συμπάθειο μὲ κάθε λογῆς τρόπο φθάνει νὰ ἔκανε τὸ σκοπὸ του. Κῦταξε τί ἐπολέμησε νὰ κατορθώσῃ! Ἀφοῦ ἔφαξε κ' ἶδε τὴ ψυχὴ τοῦ Μιλόρδου (: τοῦ Guilford), τοῦ ἐπρόβαλε τοῦ συνομολοκίου του νὰ τὸν κηρύξῃ αὐτὸν τὸ Θεριανὸ νιό του νόθο· εἶναι ἀξήγητο πῶς τὸν ὑπόφερ' ὁ Μιλόρδος, καὶ πῶς εὐχαριστήθηκε μοναχὰ ν' ἀποκριθῇ μὲ τὴν ψευδὴ του φωνή, γελῶντας, πῶς αὐτὸς δὲν ἐγνώρισε τὴ μάνα τοῦ Θεριανοῦ πούπετα.

Ὡστόσο μᾶς διαφεύγουν ὅσα περιστατικά θὰ ὀδήγησαν στὴν ἀλλαγὴ τῶν διαθέσεων τοῦ Κάλβου ἀπέναντι στὸ Θεριανό, μιὰν ἀλλαγὴ πού, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸν τόνο τῆς πολεμικῆς τοῦ 1828, δὲν ὑπαγορεύθηκε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ἀντιθέσεις ἐπιστημονικῆς· μιὰ ἄλλη πληροφορία τοῦ Ἰακωβάτου, ἀναφερόμενη στὰ ἔτη 1834-5, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Θεριανὸς ἔκανε «μηχανογραφίες» ἐναντίον τοῦ Κάλβου¹, καθὼς καὶ κάποια τυπικὰ εὐνοϊκὰ μνεία τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸ Θεριανό, ὑπαγορευμένη ἀπὸ τυπικοὺς ἐπίσης λόγους², δὲν ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἱκανὰ νὰ προσφέρουν στὴν ὑπόθεση γιὰ τὰ αἷτια τῆς ἀντιδικίας ἓνα περιγραφικὸ ὕλικὸ μὲ εἰδικὸ ἀποδεικτικὸ κύρος.

1. σ. χφ. 123: «ἔκαμε μηχανοῤῥαφίαις τοῦ (: Κωνσταντίνου) Τυπάλδου μὲ τὸν Κάλβο διὰ τὴ φιλοσοφία». Ἀνάλογη μαρτυρία καὶ στὴ σ. 132.

2. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνώνυμη ἀναφορὰ τοῦ Κάλβου ἀπὸ τὸ Θεριανό: «Αἱ νέαι σπουδαὶ μὲ τὰς ὁποίας μέλλει νὰ διακοσμηθῇ τὸ Πανεπιστήμιόν μας θὰ κατασταθοῦν ἐντελέστεραι μὲ τὴν νέαν ἐναρξιν τῆς σειρᾶς τῆς Φιλοσοφίας...»· καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία ἦταν τὴ χρονιά ἐκείνη (1836) ὁ Κάλβος. (Γ. Θεριανός, *Σύντομος Λό-*

γος ἐκφωνηθεὶς παρὰ... κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν μαθημάτων τοῦ Σχολαστικοῦ ἔτους 1836, γενόμενος τὰς 4 τοῦ ἐνεστῶτος Ὀκτωβρίου, «Ἐφημερίς τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονικῶν Νήσων», φ. 303 (15.10.1836), σ. 7-8 καὶ σὲ ἀνάτυπο μὲ τὸν τίτλο: "Ἀνοιξίς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Κράτους τούτου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σχολαστικοῦ ἔτους 1836, σ. 3α-4α. Π6. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἐρανιστής», 1/6 (1963), σ. 248 ἀρ. Α44).

Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν πρώτη, ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ Κάλβου πρὸς τὸ Λουριώτη δὲν περιορίζεται στὴν ἔκφραση ἐγκωμιαστικῶν λόγων γιὰ τὸ συσταινόμενο πρόσωπο, τὸ γάλλο ἐκδότῃ Dondey-Dupré (1794-1834), γνωστὸ σὲ μᾶς κι ἀπὸ κάποιες ἐλληνικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκδόσεις του. Ἡ περίπτωσις τοῦ γάλλου ἐκδότῃ χρησίμευσε στὸν Κάλβο περισσότερο σὰν ἀφορμὴ γιὰ ν' ἀναφερθεῖ σὲ ἄλλα θέματα καὶ νὰ κάμει νύξεις γύρω ἀπὸ δικά του προβλήματα.

Δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸ σὲ τί προσέκρουσε τὸ σχέδιο τοῦ Dondey-Dupré, ἐνὸς «εὐπαίδευτου ἀνθρώπου, ἔντιμου καὶ ἑλληνα στὸ πνεῦμα μὲ δλῆ τὴ δύναμη τῆς λέξεως», νὰ «προμηθεύσει μιὰ διδλιοθήκη» στὴν Ἑλλάδα καὶ πῶς ἀκριβῶς ἐννοοῦσε αὐτὴ τὴν προμήθειαν· οὔτε πῶς ἀνταποκρίθηκε ὁ Λουριώτης στὴν ἔμμεσα διατυπωμένη παράκλησις τοῦ Κάλβου νὰ ἔρθῃ σὲ κάποια συμφωνία μὲ τὸ γάλλο σχετικὰ μὲ τὰ οἰκονομικὰ μέσα, τὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου. Ἡ ἴδια ἡ λέξη *libreria* δὲν ἔχει αὐστηρὰ καθορισμένη σημασία καὶ ἴσως νὰ σημαίνει ἀπλῶς τὴ διάθεσις ἐνὸς ἀριθμοῦ βιβλίων καὶ ὄχι τὸ ἀνοιγμὰ βιβλιοπωλείου. Καθὼς καὶ στὴν προηγούμενὴ του ἐπιστολῇ, κ' ἐδῶ ὁ Κάλβος μιλάει μὲ φιλοφροσύνη καὶ τόνο ἐγκωμιαστικὸ γιὰ τὸ φίλο του ἐκδότῃ, ὥστόσο ὅσα λέει γι αὐτὸν ἀποτελοῦν ἕνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἐπιστολῇ: «...ἐπιθυμοῦσε νὰ σὲ γνωρίσει καὶ ἐγὼ ἐτέλεσα τὸ καθήκον νὰ συνδέσω δυὸ πρόσωπα, ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη συνομιλία δὲ θὰ μπορέσουν παρὰ νὰ ἀλληλοεκτιμηθοῦν... Ἡ λεπτότητα καὶ ἡ εἰλικρίνειά του τὸν κάνουν ἄξιο τῆς φιλίας μας». Τὰ κυριότερα σημεῖα τοῦ γράμματος ἀσχολοῦνται μὲ ἄλλα ζητήματα: μὲ τὰ ἐφηβικὰ χρόνια τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Λουριώτη στὸ Λιδόρνο, τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Κάλβου γύρω ἀπὸ τὰ πράγματα τῶν φιλελληνικῶν καὶ ἐλληνικῶν κύκλων τοῦ Παρισιοῦ, τέλος μὲ ἕνα ζήτημα καίριας σημασίας, τὴ μὴ συμμετοχὴ τοῦ Κάλβου στὴν Ἐπανάστασι.

Τὸ τμῆμα τῆς ἐπιστολῆς τὸ σχετικὸ μὲ τὰ χρόνια τῆς διαμονῆς τοῦ ποιητῇ στὸ Λιδόρνο (ἴσως ἀπὸ τὰ 1804 ὠς τὰ 1812)¹ δὲν ἔρχεται

1. Γιὰ τὴ διαμονὴ τοῦ Κάλβου στὸ Λιδόρνο βλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος ἀπὸ Λιδόρνου εἰς Φλωρεντίαν, «Ἀφιέρωμα εἰς Κ.Ι. Ἀμαντον», Ἀθήνα 1940, σ. 163-196 (κυρίως σ. 163-77). Κ. Ε. Σολδάτος, Ἀνδρέας Κάλβος. Τὰ νεανικὰ χρόνια. Στὴ Ζάκυνθο καὶ στὸ Λιδόρνο, «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά», 4 (1947), σ. 251-7. Ν. Α. Βέης, Καλ-

βικὰ μελετήματα, «Νέα Ἑστία», 42 (1947), σ. 1224-30, 1315-21, 1379-85, 1450-59 (κυρίως 1315 κέ). Εἰσαγωγικὰ στὸν Ἀνδρέα Κάλβο (= Ἀνδρέα Κάλβου Ἀπαντα, Ἐκδοτικὴ Φιλολογικὴ Ἐταιρεία, Ἀθήνα 1956, σ. 33-48) μιὰ σύνοψη τῶν πορισμάτων ἀπὸ τὶς παραπάνω μελέτες δίνει ὁ Γ. Θ. Ζώρας, Ἀνδρέας Κάλβος (1792-1869), «Νέα Ἑστία» (ἀφι-

νὰ προσθέσει πληροφορίες γι αὐτὴ τὴν ἐλάχιστη γνωστὴ περίοδο τῆς ζωῆς του, ὅσο νὰ τῆς δώσει ἓνα συναισθηματικὸ χρωματισμό. Ἡ μοναδικὴ πραγματικὴ πληροφορία ἀναφέρεται στὴ φιλία τοῦ Κάλβου μὲ τὸ Λουριώτη (γνωστὴ γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ δῶ), ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 1808, ὅταν οἱ δυὸ ἔφηβοι, 16 χρονῶν ὁ πρῶτος καὶ 19 ὁ δεύτερος, ἀγνωστο χάρι, σὲ ποιᾶς συγκυρίες συναντήθηκαν στὸ Λιδόρνο: «Ὅσον καιρὸ εἴμαστε συνδεμένοι στὸ Λιδόρνο μοιράζοντας ἀμοιβαία τὶς χαρὲς μας καὶ ὅσο (χάρι στὴ νεότητα ὅπου θρῖσκόμαστε) ἡ τύχη μᾶς ἦταν ἀγνωστὴ, τὰ συναίσθηματά σου ἀπέναντί μου δὲν εἶχαν πάθει τὴν παρχυμικρὴ ἀλλοίωση. Ἀλλὰ τώρα ὁ Λουριώτης μὲ ἔχει λησμονήσει δλότελα. Σοῦ ἔγραψα μέσω τοῦ Δόκτορα Θεριανοῦ, ὅχι τόσο γιὰ νὰ σοῦ φορτωθῶ παρὰ γιὰ νὰ ξέρω ἂν μπορῶ νὰ ὑπολογίζω στὴ φιλία σου· σὺ δὲ μοῦ ἀπάντησες, κι αὐτὴ ἡ ἀμέλεια ἔπρεπε νὰ μὲ πείσει ὅτι ὁ Λουριώτης τοῦ 1808 δὲν εἶναι ἐκεῖνος τοῦ 1825· ὥστόσο δὲ μπορῶ ἀκόμη νὰ πεισθῶ καὶ σοῦ ξαναγράψω, ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὴν εὐκαιρία ποὺ μοῦ προσφέρει ἡ ἀναχώρηση τοῦ φίλου μου κυρίου Dondey-Dupré». Ἡ ἀξία τῆς μαρτυρίας συνίσταται ἀκριβῶς στὸν τόνο τῆς, πίσω ἀπὸ τὸν ὁποῖο προβάλλει ὁ δυσπροσάρμοστος Κάλβος ποὺ ἔχει πρόχειρη τὴν εὐθιξία του καὶ δὲ διστάζει νὰ τὴν ἐξωτερικεύσει. Ὁ παραπονετικὸς τόνος τοῦ Κάλβου γίνεται ὀξύς καὶ ἐπιθετικὸς· στόχος του εἶναι ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης (1788-1849): «Ὁ κύριος Κλονάρης εἶναι ἐδῶ ἀπο κάμποσο καιρὸ· αὐτὸς ὁ ὑποκριτὴς κάνει κήρυγμα ἐνάντια σὲ σᾶς τοὺς ἄλλους· παρκαπονιέται πῶς τὸν ἔχετε ἐξαπατήσει· καὶ ὀρκίζεται πῶς εἶστε ἀνίκανοι γιὰ τὴ θέση ποὺ κατέχετε. Πῶς, ἀγαπητέ μου Λουριώτη, ἀφέθηκες νὰ πλησιαστεῖς ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀμαθὴ; Ὅταν τὸν ὀνομάσατε γραμματέα αὐτὸν τὸν βλάκα, ἄφησε νὰ πέσει ἡ ἄλωπεκὴ καὶ ἔδειξε σὲ ὅλο τὸ Παρίσι ὅτι ἡ ἀληθινὴ του ἐπι-

έρωμα στὸν Κάλβο, 1960), σ. 9-13. Σχετικὰ μὲ τὴν Ὁδὴ στὸ Ναπολέοντα ποὺ ἔγραψε ὁ Κάλβος στὰ 1811 στὸ Λιδόρνο, M. Vitti, *A. Kalvos e i suoi scritti in italiano*, Napoli 1960, σ. 13-4, 325-8 (ὅπου καὶ τὸ ἀποσπασμα, ποὺ διασώθηκε, τῆς Ὁδῆς).

1. Γιὰ τὸ Χρ. Κλονάρη βλ. Δ. Σερεμέτης, «Ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης (1788-1849) καὶ ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Δικαιοσύνης, (ἀνάπτυξιν ἐκ τοῦ ὑπὲρ Περ. Βιζουκίδου ἀναμνη-

στικοῦ τόμου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) Θεσσαλονίκη 1961, σ. 305-46 (σύντομες πληροφορίες γιὰ τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς τοῦ Κλονάρη στὸ Παρίσι (1819 ἕως ἀρχὴς 1826), σ. 312-4). Μ. Στασινόπουλος, *Τινὰ περὶ τοῦ Χριστοδοῦλου Κλονάρη, πρώτου προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου*, «Τριμηνιὸς τόμος ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ Ἀρείου Πάγου», Ἀθήνα 1961, σ. 60 κἑ.

δερμίδα είναι γαϊδουρινή· ἔδινε στὸν ἑαυτό του τὸν τίτλο τοῦ πρέσβη καὶ ἐμπιστεύθηκε σὲ πολλοὺς ὅτι πήγαινε γιὰ ὑπουργός !!! Πῶς μπόρεσε αὐτὸς ὁ φτωχὸς διάβολος νὰ καλύψει τὴν ἐπιστροφή του καὶ νὰ δικαιωθεί; Δυσφημώντας ἐκείνους ποὺ ᾔθελαν νὰ τὸν εὐεργετήσουν». Ὁ Κάλβος εἶχε ἀρκετὲς εὐκαιρίες στὸ Παρίσι νὰ διασταυρωθεῖ μὲ τὸν Κλονάρη: κ' οἱ δύο τοὺς εἶχαν κοινὲς γνωριμιὲς στοὺς γαλλικοὺς κύκλους (λ. χ. κ' οἱ δύο συνεργάστηκαν στὴ Revue Encyclopédique), ὥστόσο δὲ μπορούμε νὰ ξέρουμε μὲ ποιά ἀφορμὴ ὁ Κάλβος εἶχε σχηματίσει τὶς γνώμες του γιὰ τὸν Κλονάρη, οὔτε σὲ ποιά περιστατικὰ ἀναφέρεται λέγοντας ὅτι ὁ δεύτερος καταφερόταν ἐναντίον τοῦ Λουριώτη καί, προφανῶς, καὶ τοῦ Ὁρλάνδου. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1825 ὁ Κλονάρης θρίσκεται στὸ Λονδίνο, σταλμένος ἀπὸ τὸ παρισινὸ φιλελληνικὸ κομιτάτο· ὁ τὸν Αὐγούστο ἔχει ἤδη ἐπιστρέψει στὸ Παρίσι δυσχερестημένος, φαίνεται, ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ ποὺ διαχειριζόταν τὴν ὑπόθεση τοῦ δανείου στὸ Λονδίνο καὶ ἀναγκασμένος, σύμφωνα μὲ ὅσα γράφει ὁ Κάλβος, νὰ βρεῖ κάποιες δικαιολογίες γιὰ τὸ γυρισμὸ του δυσφημώντας «ἐκείνους ποὺ ᾔθελαν νὰ τὸν εὐεργετήσουν». Ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὅσα περιστατικὰ προκάλεσαν τὴ βίαιη ἀντίδραση τοῦ Κάλβου ἀπέναντι στὸν Κλονάρη, αὐτὴ ἡ ἴδια προσφέρεται ὡς μοναδικὴ πληροφορία γιὰ τὴ ζέση μὲ τὴν ὁποία ὁ Κάλβος συμμετεῖχε στὶς κινήσεις τῶν ἐλληνικῶν καὶ φιλελληνικῶν κύκλων τοῦ Παρισιῦ. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο ὁ Κλονάρης θὰ φύγει ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ θὰ κατεβεῖ στὴν Ἑλλάδα, καθὼς ἄλλωστε θὰ κάμει καὶ ὁ Κάλβος· μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ὁ πρῶτος θὰ ἐκανοποιήσει τὶς ἐπιδιώξεις του βρίσκοντας μιὰ θέση μέσῃ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἐνῶ ὁ δεύτερος θὰ ἐγκυαλείψει γρήγορα τὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια γιὰ νὰ ἀναζητήσει μιὰ τύχη στὴν Κέρκυρα.

Δὲν εἶχαμε ὡς τώρα καμιὰ μαρτυρία προερχομένη ἀπὸ τὸν Κάλβο σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς μὴ συμμετοχῆς του στὴν ἐπανάσταση. Μιὰ μεγαλόστομη φράση του στὰ 1826 δείχνει ὅτι ἔστω καὶ ἀργὰ εἶχε ἀποφασίσει «νὰ ἐκθέσει μιὰ καρδιά ἀκόμη στὸ σίδηρο τῶν μουσουλμάνων»· ὥστόσο τώρα σὲ ἀνθρωπινότερους τόνους ἐκμυστηρεῖται στὸ Λουριώτη τὶς τύψεις του, σχεδὸν τὴν ἐνοχὴ του, γι αὐτὴ του τὴν παράλειψη: «Ζῶ μὲ τὴν πικρία πὼς δὲ μπόρεσα ὡς τὴν ὥρα καὶ ἴσως νὰ μὴ μπορέσω στὸ μέλλον νὰ ὑπηρετήσω τὴν πατρίδα μου. Σὲ βεβαιῶνω, ἀξιότιμε φίλε μου, ὅτι ἐγὼ θὰ εἶχα ὑπηρετήσει ἐθελοντικὰ καὶ

1. Eug. Dalleggio, *Les philhellènes et la guerre de l'indépendance*, Ἀθήνα 1949, σ. 137-8 (ἐπιστολὴ 12.4.1825

τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ δανείου σταλμένη ἀπὸ τὸ Λονδίνο πρὸς τὸν A. Firmin Didot στὸ Παρίσι).

σάν ἀπλὸς στρατιώτης. Κάθε φορὰ πὺ ἀκούω πὺς ἓνας ξένος φεύγει γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ καρδιά μου στάζει αἷμα. Δὲν τολμῶ σχεδὸν νὰ πῶ ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἑλληνας, γιὰ νὰ μὴ μοῦ γίνεῖ ἡ ἐρώτηση πὺ θὰ μὲ βασάνιζε. Πρῶτα, πὺς θὰ μποροῦσα ν' ἀπαντήσω σὲ ὅποιον μὲ ρωτοῦσε γιὰτὶ δὲν πηγαίνω νὰ πάρω κ' ἐγὼ μέρος στοὺς κινδύνους τῆς πατρίδας μου; Καὶ ὅμως εἶναι ἔτσι· ἐπιθυμῶ νὰ πάω τόσο γιὰ νὰ ὑπακούσω στὶς παρορμήσεις τῆς ψυχῆς μου ὅσο καὶ γιὰ νὰ ξεπλυθῶ ἀπὸ τὴν κηλὶδα ὅτι εἶδα μὲ ἀδιαφορία τὸν ἐνδοξὸ ἀγῶνα πὺ κρατᾶμε πέντε τῶρα χρόνια· ἀλλὰ πολλὰ εἶναι τὰ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια γιὰ μένα, καὶ γιὰ τὰ ὅποια θὰ σοῦ μιλοῦσα ἂν εἶμουν βέβαιος πὺς ἡ φιλία σου δὲ μοῦ εἶναι χαμένη ὁλότελα». Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ Κάλβος δὲν κάνει τὴν παρὰ μικρὴ νύξη γιὰ τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργου σὲ ὅλο τὸ γράμμα καὶ εἰδικὰ στὴν παραπάνω παράγραφο, ὅπου θὰ ἦταν φυσικὴ ἡ ἀναφορὰ στὴ «Λύρα», τυπωμένη ἓνα χρόνο πρίν, σάν σὲ ἓνα ἀντιστάθμισμα γιὰ τὴ δικὴ του ἀπουσία ἀπὸ τὸν ἀγῶνα. Μοιάζει σὰ νὰ θέλει νὰ δείξει ὅτι δὲ θεωροῦσε τὴν καλλιτεχνικὴ ἔκφραση σάν τὸ πάρισο τῆς δράσης, ὅτι τὸ αἶτημα τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς στὸν ἀγῶνα, βασανιστικὸ καὶ διαμορφωμένο σὲ συναίσθημα ἐνοχῆς, δὲν ἐπιδεχόταν ὑποκατάστατα· γι' αὐτὸ καὶ ἡ δικαιολογία γιὰ τὴν ἀπουσία ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα στηρίζεται σὲ κάποια ἄλλα «ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια» ἀντίθετα στὶς «παρορμήσεις τῆς ψυχῆς», ἐμπόδια πὺ, φυσικά, ἔχουν τὴν ὑποκειμενικὴ τους ἀξία: ὅχι γιὰ νὰ ἐξηγήσουν μὲ βεβαιότητα τίς αἰτίες τῆς ἀπουσίας, ἀλλὰ γιὰ νὰ φωτίσουν τὸ πλέγμα τῶν δεσμεύσεων πὺ τὸν κύκλωνε καὶ νὰ μαρτυρήσουν τὴ σημασία πὺ ὁ ἴδιος ἔδινε στὶς δεσμεύσεις αὐτές. Δὲν εἶναι καθόλου ἀπροσδόκητο τὸ πρόβλημα τῆς εὐθύνης γιὰ ἓναν ἄνθρωπο μὲ ἐπαναστατικὴ ἐτοιμότητα, ὁ ὅποτος εἶχε κιόλας προσχωρήσει στὸ κίνημα τῶν ἱταλῶν καρμπονάρων¹, ὅταν στὴν πατρίδα του ξεσποῦσε ἡ ἐπανάσταση.

II. Δυὸ ἀθησαύριστα κείμενα τοῦ Κάλβου

Στὰ 1845 ὁ ἱταλοκερκυραῖος λόγιος Ἀριστείδης Κιαππίνης (1821 - 1856) ἐκδίδου: στὴν Κέρκυρα ἓνα δεκαπενθήμερο περιοδικὸ ποικίλης ὕλης, καὶ σὲ γλώσσα σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἱταλική, μὲ τὸν τίτλο: *Giornale di Legislazione, Giurisprudenza, Letteratura, Scienze e*

1. Κ. Πορφύρης, «Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος στέλεχος τῶν Καρμπονάρων (ἄγνωστα ἔγγραφα)», «Ἐπιθεώρηση Τέχνης», 18 (1963), σ. 372-83.

*varietà di utili conoscenze*¹. Τοῦ περιοδικοῦ κυκλοφόρησαν 19 (ἢ ἴσως καὶ 20) συνολικά τεύχη (τ. 1, τεύχη 1-12, σ. 499, 1845-1846-τὰ 3 τελευταῖα τεύχη κυκλοφόρησαν στὰ 1846· τ. 2, τεύχη 1-7 [ἢ 8?], σ. 278, 1846², ὅπου καταχωρίστηκαν ἀρκετὰ ἐνυπόγραφα, ἀνυπόγραφα καὶ ψευδώνυμα κείμενα ἐπτανησίων λογίων, ἀπὸ τὰ ὅποια ὥστόσο λίγα μόνο ἔχουν ἀποθησαυρίσται, γιὰ τὸ περιοδικὸ δὲν εἶχε γίνει

1. Γιὰ τὸν Ἀριστείδη Κιαππίνη (ὁ πατέρας του Federico ἦταν ἀπὸ τὸ Μιλάνο καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Κέρκυρα στὰ 1807) ἑλ. Σπ. Δὲ Βιάζης, *Ἄγνωστος λόγιος*, «Φυλλίς», 3 (1904), σ. 260-3 (καὶ ἀναδημοσίευση μὲ κάποιες προσθήκες στὸ περιοδικὸ «Χαραυγή», 5/63-4 (1913), σ. 101-2), ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸ *Giornale* καὶ μερικὸς ἀπὸ τοὺς συνεργάτες του. (Ἄγνοῦσα τὴν ἀναδημοσίευση τοῦ ἀρθροῦ τοῦ Δὲ Βιάζη ὅταν δημοσίευσα *Ἔνα βιβλιογραφικὸ σκόλιο στὸν Σπ. Ζαμπέλιο*, «Ὁ Ἑρανιστής», 2/8 (1964), σ. 64-7, σχετικὰ μὲ τὸ ποίημα τοῦ Ζαμπέλιου *Ἡ ὕστερη νυχτιὰ τοῦ καταδίκου* (καταχωρισμένο στὸ *Giornale*, τ. 1 σ. 413-21) καὶ ἔτσι δὲν παράθεσα τὴν παρακάτω μαρτυρία τοῦ Δὲ Βιάζη, ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει στὸ ἀρθρο τῆς «Φυλλίδας»: «Ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος ἐδημοσίευσε, τὸ ὥρατον ὀκτάστιχον (: στὴν πραγματικότητά πρόκειται γιὰ 35 ὀκτάστιχες στροφές) Ἡ ὕστερη νυχτιὰ τοῦ καταδίκου» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Διονυσίου Νεκταροπούλου Ἑλληνος»).—Ὁ Κιαππίνης ἀναγράφεται ἀνάμεσα στὰ τακτικὰ μέλη τῆς «Ἑταιρίας τῶν Φιλομαθῶν» τῆς Κέρκυρας (*Πρακτικὰ τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἑταιρίας τῶν Φιλομαθῶν αὐμ᾽-αὐμ᾽*, Κέρκυρα 1846, σ. 8).

2. E. Legrand, *Bibliographie Ioniennne*, τ. 1, ἀρ. 1412. Ἀπὸ αὐτοφία ἡ ἔμμεσά μου εἶναι γνωστὲς οἱ παρακάτω πλήρεις ἢ ἑλλιπεῖς σειρὲς τοῦ περιοδικοῦ. Σειρὰ τοῦ Ντίνου Κονόμου, τ. 1 (τεύχη 1-12, σ. 499), τ. 2 (τεύχη 1-7, σ. 261)· σειρὰ Νάκη Πιέρρη (ἀπὸ

πληροφορία τοῦ καθηγητῆ Μιχαὴλ Λάσκαρι), τ. 1 (τεύχη 1-12, σ. 499), τ. 2 (τεύχη 1-8 [?], σ. 278)· σειρὰ Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κερκύρας (πληροφορίες καθηγητῆ Μιχαὴλ Λάσκαρι καὶ Κ. Δαφνῆ), τ. 1 (τεύχη 2-12), τ. 2 (τεύχη 2 καὶ 3). Ἀπὸ τὰ τεύχη τῶν παραπάνω σειρῶν κανενὸς δὲ σῶζονται τὰ ἐξώφυλλα. Ὁ *Κατάλογος Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς*, Ἀθήνα 1900, σ. 84 ἀναγράφει τοὺς δύο τόμους τοῦ περιοδικοῦ χωρὶς νὰ ἀναφέρει ἀριθμὸ τευχῶν καὶ σελίδων. Στὴ Βιβλιοθήκη τῶν Τυπάλδων Ἰακωβάτων ὑπάρχουν τὰ τεύχη 1, 2, 3 (1845) τοῦ 1ου τόμου, μὲ τὰ ἐξώφυλλά τους (μικροταινία στὴν ταινιοθήκη τοῦ KNE, Κεφαλληνία 1963, F 64). Τὸ *Giornale* κυκλοφοροῦσε (θεωρητικὰ) κάθε δεκαπενθήμερο καθὼς προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἀγγελία καταχωρισμένη στὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ 3ου τευχούς: «ΑΝΝΙΣΟ. Per rimediare a qualunque impreveduto ritardo nella pubblicazione del foglio, ogni trimestre si terrà compito soltanto dopo la pubblicazione dei sei Numeri dello stesso». Ἀπὸ τὰ τεύχη τοῦ πρώτου ἔτους ἀπαρτίσθησαν οἱ δύο τόμοι· ἡ ἐκδόση διακόπηκε πρὶν ἀκόμη ὀλοκληρωθεῖ ὁ δεῦτερος τόμος. Ἡ διαφορὰ σελίδων τοῦ 2ου τόμου (σ. 291 στὰ ἀντίτυπα Legrand καὶ Κονόμου καὶ σ. 278 στὸ ἀντίτυπο Πιέρρη) ὑποδεικνύει ὅτι ἴσως ἐκδόθηκε καὶ 8ο τεύχος. Ἀναλυτικὴ βιβλιογράφηση τοῦ *Giornale* παρουσιάζει ὁ Ντ. Κονόμος, *Τὸ «Giornale» τοῦ Ἀριστείδη Κιαππίνη. Συνεργάτες καὶ περιεχόμενα*, «Ὁ Ἑρανιστής», 2/9-10 (1964), σ. 119 κέ.

ἀντικείμενο μιᾶς ἐξαντλητικῆς διβλιογράφησης. Δημοσίευμα τοῦ Κάλβου στὸ *Giornale* γνωρίζουμε μόνο ἓνα, τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ποίημα *Le Grazie* τοῦ Φόσκολο, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποδείξει ὁ Σπ. Δὲ Βιάζης·¹ ἐδῶ ἀποθησαυρίζονται ἄλλα δύο δημοσιεύματα τοῦ Κάλβου, γραμμένα κι αὐτὰ στὰ ἰταλικά ἔπως καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα μὲ τὸ ὁποῖο παρουσίαζε τὸ φοσκολιανὸ ἀπόσπασμα.

Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα τοῦ Κάλβου εἶναι ἓνα μικρὸ ἄρθρο γεωγραφικοῦ ἐνδιαφέροντος, καταχωρισμένο στὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ (σ. 34-6) μὲ τὸν τίτλο *Clima di Kordofan*· στὴ θέση τῆς ὑπογραφῆς ὑπάρχουν τὰ ἀρχικά C. E. J. Τὸ ἄλλο δημοσίευμα, ἓνα ἄρθρο σχετικὸ μὲ τὴ μεταξοκαλλιέργεια, ἀνήκει στὸ δεύτερο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ (σ. 59 - 63) καὶ τιτλοφορεῖται: *Coltivazione della seta*· ὁ Κάλβος ὑπογράφεται μὲ τὰ ἀρχικά του, A. K. Γιὰ τὴν προσγραφὴ τοῦ πρώτου ἄρθρου στὸν Κάλβο ὑπάρχει ἓνα ἀσφαλὲς ἐξωτερικὸ τεκμήριο, προερχόμενο ἀπὸ τοὺς πίνακες τῶν περιεχομένων² τοῦ 1ου τεύχους, ὅπου ἀναγράφεται: *Clima di Kordofan. (Dr. A. K.)*. Στὸς πίνακες τῶν περιεχομένων τοῦ 2ου τεύχους τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη τοῦ ἄρθρου γιὰ τὴ μεταξοκαλλιέργεια σημειώνεται ὀλογράφως: *Coltivazione della seta. (Dr. A. Kalvos)*. Ἔτσι ἡ προσγραφὴ καὶ τῶν δύο ἄρθρων στὸν Κάλβο θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη· δὲ συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καὶ γιὰ κάποια ἄλλα ἄρθρα ποὺ θὰ μπο-

1. Σπ. Δὲ Βιάζης, *Frammenti sconosciuti dell' Inno alle Grazie pubblicati da Andrea Calbo*, «La Domenica Letteraria», (Roma 1885), σ. 337 κέ. Τὸ φοσκολιανὸ ἀπόσπασμα ἀναδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Camilo Antona-Traversi, *Curiosità Foscoliane*, Bologna 1889, σ. 333 κέ· πβ. Camilo Antona-Traversi, *Briciole Foscoliane*, Citta di Castello 1923, σ. 71-2, ὅπου ἐπιστολὴ τοῦ Δὲ Βιάζη (22.11.1884) μὲ τὸν πρόλογο τοῦ Κάλβου στὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴς «Χάριτες». Ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ τοῦ Κάλβου δημοσιεύτηκε στὸ 2ο τόμο τοῦ *Giornale* (1846, σ. 248 - τὸ ἀνυπόγραφο εἰσαγωγικὸ του σημείωμα - καὶ 249-61 τὸ ἀπόσπασμα μὲ τὸν τίτλο: *Frammenti dell' Inno alle Grazie*). Ἀναδημοσίευση καὶ μετάφραση τοῦ εἰσαγωγι-

κοῦ σημειώματος, Γ. Θ. Ζώρας, Ἀνδρέου Κάλβου *Πολεμικαὶ διατριβαί*, σ. 99-100 (πβ. καὶ σ. 84-6). Ὡστόσο ὁ φοσκολιστὴς A. Pagliai νομίζει ὅτι τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴς *Grazie* «εἶναι φτιαστό· ὁ Κάλβος δηλαδὴ συναρμολόγησε διάφορα ἀποσπάσματα καὶ παραλλαγές» (M. Vitti, *Πηγὲς γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ Κάλβου*, σ. 12).

2. Ἀντίτυπα μὲ ἐξώφυλλα εἶναι γνωστὰ μόνο τὰ 1, 2, 3 τοῦ πρώτου τόμου (βλ. σημ. 22). Τὰ ἀντίτυπα ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψιν του ὁ Δὲ Βιάζης θὰ ἦταν κι αὐτὰ χωρὶς ἐξώφυλλα, ἀλλοιῶς δὲ θὰ ἔγραφε: «Non so se il Calbo pubblicò altro [: στὸ *Giornale*]; ma non credo» (C. Antona-Traversi, *Briciole Foscoliane*, σ. 72).

ροῦσε κανείς νά σκεφτεῖ ὅτι ἀνήκουν στὸν Κάλβο: ὅσα ἔχουν ὡς ὑπογραφή τὰ ἀρχικά Α. C. φαίνεται ὅτι ἀνήκουν στὸν Κιαππίνη (Chiarpini) καὶ τὸ ἴδιο θὰ ἰσχύει καὶ γιὰ ἓνα ἀρθρίδιο μὲ τὴν ὑπογραφή (C)¹. Ἄλλο ἀρθρο μὲ τὸν τίτλο *Ragioni della diversità nelle legislazioni di differenti popoli*² καὶ ὑπογραμμένο μὲ τ' ἀρχικά Ι. C. di Zante, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ θέμα του, δὲ θὰ μπορεῖ νά προσγραφεῖ στὸν Κάλβο, μολονότι ἡ ἐνδειξη Ι. C. (Ioannides Calvo?) di Zante θυμίζει δυὸ ἄλλα δημοσιεύματα ποὺ τὰ προσγράφουν στὸν Κάλβο: τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ ἔχει δημοσιευτεῖ στὸ Λόγιο Ἑρμῇ μὲ τὰ ἀρχικά C. Z. (=Calvo Zacinthio?) καὶ τὸ ἄλλο στὸ Globe μὲ τὴν ὑπογραφή C. de Zante³.

1

CLIMA DI KORDOFAN

Il clima di Kordofan (nell' Affrica Centrale), dice Ignazio Palline nei suoi viaggi, è molto insalubre, specialmente nella stagione piovosa. In quei mesi, non vi è capanna che possa vantarsi di non avere degli ammalati.

Quando i tempi asciutti ritornano ogni malattia sparisce; ma allora, non l'uomo solamente, tutto ciò che ha vita soffre oppresso dall' estremo caldo. Lo sguardo misura con afflizione queste desolate ed abbruciate pianure, dove nulla più si scorge che ossa d'uomini e di animali imbiancate dall' ardente sole.

1. Giornale, τ. 1, σ. 445: ἄντικλο ἀρθρίδιο κάτω ἀπὸ τὴ ρουμπρίκα *Varietà* ἐξαίρεται κάποια περίπτωσι με ταξοσκληροτροφίας. Τὸ ἀρθρίδιο τὸ ἀναδημοσίευσε μὲ ἓνα σχόλιό της καὶ ἡ «Ἐφημερίς Ἐπίσημος τοῦ Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων / Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Jonie», φ. 72 (2.6.1846), σ. 16.

2. Giornale, τ. 1, σ. 333-8.

3. *Διατριβὴ C. Z.* σταλθεῖσα ἐκ Παρισίου τῇ α' Μαγτίου 1820, «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος», 1820, σ. 434-48, 472-87. Ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης, Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Φλωρεντίαν, ἔ.ἀ., σ. 165, θεωρεῖ τὴ *Διατριβὴ* ὡς ἔργο τοῦ Κάλ-

βου· τὸ ἀντίθετο οἱ Ν. Α. Βέης, *Καλβικά σημειώματα*, ἔ.ἀ., σ. 1453-4. Κ. Θ. Δημαράς, *Οἱ πηγὲς τῆς ἔμπνευσης τοῦ Κάλβου*, «Νέα Ἑστία», 40 (1946), σ. 131 (ἀνατύπου 27) σημ. 50 (καὶ στὴν ἀνατύπωση: «Νέα Ἑστία» ἀφιέρωμα στὸν Κάλβο, 1960, σ. 298). Περισσότερο πιθανή, ἂν καὶ ἀτεκμηρίωτη, φαίνεται ἡ προσγραφή στὸν Κάλβο τοῦ ἀρθροῦ (σχετικά μὲ κάποιες μεταφράσεις τοῦ Πίγκολου) στὸ «Globe», 3 (18.3.1826), σ. 199 (Ἑλ. Καρατζᾶ, *Τὸ παρισινὸ περιοδικὸν Globe...* ἔ.ἀ., σ. 68, 78· Στ. Καρατζᾶς, Ὁ Ἀγαθόφρων Λακεδαιμόνιος..., ἔ.ἀ., σ. 251).

Per otto mesi senza interruzione l'aria è limpida; nè un nuvolo viene mai a velare alcuna parte dell'infocata volta del cielo. In Aprile, ed in Maggio particolarmente il caldo è insopportabile. Dalle undici antimeridiane fino alle tre, in cui il termometro all'ombra sale dai 117 ai 122 di Fahrenheit, è impossibile per ogni essere che respira di stare allo scoperto. L'uomo, come la sua greggia, cerca l'ombra, con eguale sollecitudine per isfuggire il flagello dei raggi solari. In quelle ore, ogni vivente, incapace di reggersi in piedi si abbandona spossato, rimane immerso come in un bagno di vapore, perde ogni disposizione alla gioja, e quasi la facoltà di pensare. Dimentico di ogni cura, e smanioso, muove l'occhio distratto cercando invano dinanzi a sè un luogo che meno di quello dove giace sdrajato, lo affanni. L'aria respirata, calda come se provenisse da un' accesa fornace, agisce sull'economia animale in modo sì debilitante, che il più leggero movimento delle membra riesce penoso. Tutti gli affari cessano; ogni cosa è avvolta in un sonno di morte, finchè il sole è ancora alto sull'orizzonte. Ma a misura che si appressa all'ocaso e l'atmosfera va gradatamente rinfrescandosi, gli uomini e gli animali tornano di nuovo ad essere chiamati alla vita ed all'attività; se non che, l'aria della notte è così rigida che conviene in questo paese guardarsi dagli effetti del freddo con maggior cura che l'inverno nelle parti Settentrionali dell'Europa: frequentemente le conseguenze ne sono fatali. Finchè durano i tempi asciutti, ogni cosa quì apparisce desolata e lugubre. Le piante restano abbruciate; gli alberi perdono le loro foglie, e sembrano stipe aride, ischeletrite. Tace il canto degli uccelli; nessun animale annunzia di godere della propria esistenza; tutti si strascinano nel fondo della foresta, e vi si celano fuggendo i temuti ardori del giorno. Solo, di tratto in tratto uno struzzo è veduto attraversare con passo alato questi campi deserti, o una giraffa frettolosa da un'oasi passare ad un'altra.

C. E. J.

2

COLTIVAZIONE DELLA SETA

Intendiamo gettare una rapida occhiata sul passato e sull'avvenire dell'industria serica in queste isole; e quantunque

sieno ben scarse le nostre cognizioni sul proposito, ci avventuriamo in questo arringo sperando eccitare col nostro esempio coloro che hanno un migliore diritto a manifestare la loro opinione, a dare dei consigli, proponendo ciò che ne può essere in simile circostanza vantaggioso.

Ove si trattasse di cosa nuova e complicata, o tale che, incontrando dei forti ostacoli naturali, esigesse l'applicazione perseverante di uno studio straordinario per riuscirvi, converrebbe non v'ha dubbio, prima di raccomandarla all'attenzione del nostro pubblico, ricercare fino a qual punto giovi il tentare studii, fatiche, pericoli per introdurla e diffonderla presso di noi. Ma si tratta della propagazione del gelso, dell'allevamento dei filugelli, e della trattura della seta; si tratta di cose facili, da secoli conosciute per ottime, e che sono più adattate al nostro clima, che a quello di molte contrade dove pure meravigliosamente fioriscono: onde non già il ricercare se giovino, ma più opportuno sarebbe l'interrogarci perchè, mentre dei vasti paesi arricchiscono con tali mezzi intorno a noi, noi all'incontro non siamo ancora completamente usciti dal nostro letargo.

Dieci anni di angustia per la perdita delle nostre oliate, il decadimento dei prezzi delle passoline per la formidabile concorrenza della risorta Grecia, ci devono avere convinti quanto precaria sia la prosperità di un paese ov'ella non si appoggi che sulla produzione di un solo genere. Quindi con ragionevole ansietà dobbiamo andare in traccia di una nuova industria la quale facilmente accoppiandosi alla prima sia in pari tempo sollecita, proficua, e tale da rendere meno fatali le nostre cadute.

Non badiamo quanto vicini all'equatore sieno quei luoghi delle Indie orientali da cui vengono le sete che sono giunte finalmente a dar ombra al commercio degl'Italiani. Non badiamo tampoco all'altra circostanza che le più fine sete della Persia e della China si producono sotto una latitudine simile alla nostra; osserviamo soltanto che per molti gradi l'Italia e la Francia sono più settentrionali dell'Jonia, e rassicuriamoci una volta per sempre sull'influenza del nostro cielo.

La sarebbe cosa assai fuor di luogo se ci spaventassimo

riflettendo al tempo che conviene attendere per cogliere il frutto delle nostre fatiche, quand' anche non dovessero queste incominciare che da domani. Si eseguiscano talvolta dei travagli il vantaggio dei quali non può essere colto dalla generazione che li intraprese, e ci ristaremo noi all' idea che solo in tre, quattro, o cinque anni, il gelso che planteremmo oggi comincerebbe, a cedere i suoi tesori?—Eppure fuggono gli anni come il lampo; e per sentire questa verità non abbiamo che da ritrarre gli sguardi dall' avvenire che sembra ognora troppo lento e quasi proprietà altrui, e dirigerli verso il passato: quanto non gemeremo noi sul tempo che era pur tutto nostro, e che fu inutilmente perduto!

Fino dal 1827, Sir Frederick Adam fece venire qualche migliajo di gelsi; li offrì in dono a chiunque volesse metterli nei suoi terreni; ne fece piantare alcune centinaia lungo le strade ed altrove; ne incoraggiò quanto potè la coltivazione; chiamò dal Piemonte una famiglia per la trattura; una filanda pubblica lavorò in mezzo di Castrades sotto gli occhi di tutti —e che perciò? Pochi si mossero ed a questi tributeremo a suo tempo la debita lode; ma il paese in pieno restò freddo in faccia all' attività del suo Governatore. Errava certo il Lord quando nello stesso giorno raccomandava la coltura della nuova pianta, e si mostrava quasi indifferente al taglio dell' ulivo; ma più di lui errava il paese che restava insensibile alla voce di chi lo chiamava sulla via della prosperità. Pochi numeri ci convinceranno dell' enorme sbaglio che abbiamo fatto. Consideriamo la sola Lombardia. Mentre quello Stato nel 1814 ritraeva dalle sue sete 37,000,000 di lire, nel 1827 ne ebbe 79,000,000, e non più di nove anni dopo, nel 1836, incassò l' ingente somma di 179,000,000.

Nel breve periodo che contempliamo, la Francia ha quasi triplicato quella parte della sua entrata che le deriva dal commercio delle sete gregge. Non vi è angolo dell' Italia in cui la produzione della seta non presenti un uguale progresso. Non vi è economista, non industriale persona, non essere intelligente che veda il suo bene nel bene della sua patria, della sua nazione, ed il quale non alzi una voce d' incitamento perchè si conceda ancora più terreno ad una pianta dai rami della quale

pende oro più che foglia. Un orgasmo, un delirio agita tutti ugualmente; che dove qualcuno vi sia che guardi con occhio di compassione tutta questa operosità, stanno là per strascinarlo disingannato e i quadri delle dogane, e i calcoli dei ministri di finanza, e i non equivoci agii procacciati da questa industria.

Ma quale ne sarà l'avvenire?—Noi non osiamo precisarlo; che chi mai lo può nei suoi dettagli prevedere? Nulladimeno quindici anni fa sei dipartimenti soli della Francia coltivavano il gelso, ed oggi vi si contano sessantaquattro sugli ottantasei che la costituiscono, e con tutto ciò dalla Francia, per l'acquisto di sete straniere escono annualmente più di 60,000,000 di franchi. Chi si fa incontro a questa domanda della Francia? Qualunque paese che produca la domandata merce. Entrano in Inghilterra ogni anno per essere manifatturate più di lib. 3,000,000 di filo serico: si contribuisce noi a questo consumo? La Germania, la Prussia, la Danimarca, la Svezia, tutti gli stati, in una parola, dell'Europa Settentrionale pagano un' oneroso tributo alle popolazioni meridionali: vi partecipiamo noi? E mentre la Grecia che scampò jeri dalla scimitarra degli Egizii, estraе già le sue cento balle di seta; mentre l'accademia di Stockholm fa degl' inutili sforzi per vincere l' indomabile suo clima e produrre qualche bozzolo; noi, che facciamo noi, e della lunga e sicura nostra pace, e dell' incanto delle nostre stagioni, e della preziosa dote del nostro ingegno? Scotiamoci una volta. Rispettiamo l' olivo, la vite, tutto quello che può fornirci di che vivere; ma là, accanto alle vecchie e predilette nostre piante se vi è un palmo di terra, non resti, se non vogliamo ripetere ancora più fatalmente il nostro errore, non resti infruttuoso. Cosa mai ne può costare l' impianto di una bacchetta? ma dall' altro canto quale immenso beneficio non ne risulterebbe? Concludiamo con un facile calcolo.

Supponiamo che in tutte le nostre isole non si piantino che 3,000,000 di gelsi; che ognuno di questi, mentre potrebbe dare tra le 50 e le 150 libbre, non dia che 18 libbre di foglia, il nostro stato non produrrebbe in questo caso, che libbre 3,000,000 di bozzolo; ciò che, prelevata la metà spettante al proprietario della terra lascerebbe nella campagna ogni anno Talleri 360,000, nella stagione dei maggiori bisogni del contado.

Trattane ed esportata la seta, l'entrata nostra sarebbe accresciuta di Talleri 1,200,000 almeno. Ed in quanto tempo? Travagliando con intelligenza in quattro o cinque anni; mettendoci con quella lentezza con cui inevitabilmente procedono le faccende di una popolazione, in un doppio intervallo di tempo. E questa estrema forma della nostra speranza, non è intieramente irragionevole. Perchè, se all' evidenza si arrendono i più sonnolenti, come mai non ci arrenderemo noi che svegli d' indole, siamo resi ancora più accorti dalle nostre disgrazie?

Offriamo questi brevi cenni come introduzione ad una serie di articoli che ci proponiamo di pubblicare sopra questo argomento, ancorchè sentiamo quanto bene ne potrebbe essere applicato il proverbio dei nostri antichi

Αετὸν ἵπτασθαι διδάσκεις

A. K.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεῖμενο τοῦ Κάλβου περιοριζόταν κανεὶς νὰ δεῖ ἓνα μᾶλλον τυχαῖο ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴς ποικίλης ἀναγνώσεως καὶ τὴς περιέργειας ἐνὸς μυαλοῦ μὲ ἀξιοσημείωτες καταβολὰς στὸν ἐγκυκλοπαιδισμό,¹ στὸ δεύτερο κεῖμενο θὰ ἔβλεπε τὴ διασταύρωση οἰκονομολογικῶν ἀναγνώσεων κ' ἐνδιαφερόντων μὲ πρακτικὰς κ' ἐπιχειρηματικῶν χαρακτήρα ἀπασχολήσεις. Γιατὶ πίσω ἀπὸ τὴς γνώσεις τοῦ Κάλβου σχετικὰ μὲ τὴς μεταξοκαλλιέργειας δὲν ὑπάρχει μόνον ἡ περιέργεια ἢ ἀκόμη καὶ κάποιος ἀπόηχος τοῦ ἰταλικοῦ διαφωτιστικοῦ κινήματος, τὸ ὁποῖο ἐκφράζει στὸ ὄνομα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἓνα ἐθνικὸ καὶ κοινωνικὸ ἰδανικόν,² ὑπάρχει καὶ τὸ συγκεκριμένο προσωπικὸ οἰκονομικὸ ἐνδιαφέρον, πλαισιωμένο μέσα σὲ μιὰ εὐρύτερη κίνηση στὴν Κέρκυρα καὶ στ' ἄλλα νησιά, μιὰ κίνηση ποὺ ἔβλεπε στὴ διάδοση τῶν μεταξουργικῶν ἐκμεταλλεύσεων τὴ δυνατότητα μιᾶς οἰκονομικῆς ἀνθησης καὶ τὸ ὑποκατάστατο τῶν ἐλαιοκαλλιεργειῶν καὶ τῶν σταφιδοκαλλιεργειῶν ποὺ περνοῦσαν κρίση. Γνωρίζουμε³ ὅτι ὁ Κάλβος, μαζί μὲ

1. Πρέπει ὥστόσο νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὰ ἰδιωτικά του μαθήματα ἐδίδασκε καὶ γεωγραφία, καθὼς παραδίδει ἓνας μαθητὴς του (Κ. Παλαμᾶς, *Τὰ πρωτὰ κριτικά*, Ἀθήνα 1913, σ. 27).

2. Δὲν ἔχουν ἀντιμετωπισθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη οἱ ἀντίστοιχες πνευματικὲς δραστηριότητες στὰ Ἑπτάνησα.

Γιὰ τὸ ἰταλικὸ κλίμα, βλ. τὴς παρατηρήσεις τοῦ Aurelio Macchioro, *L' economia politica di Melchiorre Gioia*, «Studi Storici», 4/4 (1693), σ. 669-702.

3. *Circolare dei direttori della Società Serica Corcirese indirizzata ai soci della medesima*, «Ἐφημερίς Ἑπίσημος τοῦ Ἑνωμένου Κράτους τῶν

τὸ Δημήτριο Λάνδο, τὸν Ἰωάννη Πετριτσόπουλο καὶ τὸν Α. Γρόλλο, ἦταν ἰδρυτικὸ μέλος τῆς κερκυραϊκῆς Società serica* στὸ χῶρο τῶν δραστηριοτήτων του ὡς στελέχους τῆς ἐταιρείας ἀνήκει καὶ ἡ δημοσίευση τοῦ ἄρθρου γιὰ τὸ μετάξι στὸ περιοδικὸ τοῦ Κιαππίνη. Μὲ τὸ ἄρθρο αὐτὸ ὑπολόγιζε νὰ ἐγαινιάσει μιὰ σειρὰ σχετικῶν δημοσιευμάτων, ποὺ ὡστόσο δὲν εἶδαν τὸ φῶς, τουλάχιστο στὸ Giornale: «προσφέρουμε, γράφει κλείνοντας τὸ ἄρθρο του, αὐτὲς τίς σύντομες σημειώσεις σὰν εἰσαγωγή σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄρθρα ποὺ σκοπεύουμε νὰ δημοσιεύσουμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, κι ἂν ἀκόμη ξέρουμε πόσο καλὰ θὰ μπορούσε νὰ ἐφαρμοστεῖ ἡ παροιμία τῶν ἀρχαίων μας Ἀετὸν ἴπτασθαι διδάσκεις». Παράλληλα μὲ τὴ σημασία του σὰν τεκμήριο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Κάλβο, τὸ κείμενο παρουσιάζει καὶ ἐνδιαφέρον σὰν πληροφοριακὴ πηγὴ σχετικὰ μὲ τίς προσπάθειες τοῦ ἀρμολογιστῆ Adam γιὰ τὴ διάδοση τῆς μεταξοκαλλιέργειας,¹ τὴν ἀπροθυμία τῶν ἐπτανήσιων νὰ ἀντικαταστήσουν μ' αὐτὴ τίς παραδοσιακὰς τοὺς ἀγροτικὰς ἐκμεταλλεύσεις γιὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τέλος πάνω στοὺς ὁποίους στήριζαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς τὴν αἰσιοδοξία τους γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διάδοσης τῶν μεταξουργικῶν ἀπασχολήσεων.

Μὲ τὴν ὑπόδειξη τῶν δυὸ παρὰπάνω ἄρθρων δὲν κλείνει τὸ θέμα τῶν σχέσεων τοῦ Κάλβου μὲ τὸν Κιαππίνη. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ συνεχίστηκε ἡ συνεργασία τοῦ Κάλβου καὶ στὶς δυὸ ἐφημε-

*Ιονίων Νήσων/Gazzetta Uffiziale degli Stati Uniti delle Isole Jonie», φ. 127 (5.6.1847), σ. 27-8· ἡ ἐγκύλιος ἔχει χρονολογία «Corfù, 4 Giugno 1847» καὶ τὴν ὑπογράφουν οἱ: Dem. Co: Lando, G. Petrizzopulo, A. Grollo, A. Calvo (π. Γ. Θ. Ζώρας, Ἀνδρέας Κάλβος, ἔ.ἀ., σ. 52). Ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν προπαγάνδα τῆς Ἐταιρείας εἶναι ἓνα δημοσίευμα (E. Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 1, ἀρ. 1490, Γκίνης-Μέξας, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, τ. 2, ἀρ. 4315) μὲ τὸν τίτλο: Ἐγχειρίδιον πρὸς χοῦσιν ἐκείνων οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀναθρέψωσι τὰ μεταξοκούληκα, τυπωμένον παρὰ τῆς Ἐταιρείας τῆς συστημένης εἰς Κέρκυραν πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς μεταξικῆς βιομηχανίας, Κέρκυρα 1846.

1. Κάποιες φράσεις ἀπὸ τὸ ἄρθρο θὰ μπορούσαν νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὸ

ποίημα *Εἰς ἐλαίαν ὕμνος* ποὺ κυκλοφόρησε σὲ μονόφυλλο στὰ 1830 στὴν Κέρκυρα καὶ προσγράφεται, κατὰ κανόνα, στὸν Κάλβο (βλ. σχετικὰ Δ. Σ. Γκίνης, *Μιὰ ἄγνωστη ὠδὴ τοῦ Κάλβου*, «Νέα Ἑστία», 23 (1938), σ. 347-9· Γ. Θ. Ζώρας, *Αἱ Ὠδαί*, «Νέα Ἑστία», (ἀφιέρωμα στὸν Κάλβο, 1960) σ. 193· Α. Πολίτης, Ἀντιθέσεις στὸν Ἀνδρέα Κάλβο, αὐτ. σ. 334): «Errava certo il Lord [: ὁ Adam] quando nello stesso giorno raccomandava la coltura della nuova pianta, e si mostrava quasi indifferente al taglio dell' ulivo; ma più di lui errava il paese che restava insensibile alla voce di chi lo chiamava sulla via della prosperità. Pochi numeri ci convinseranno dell' enorme sbaglio che abbiamo fatto».

ρίδες που εξέδωσε στην Κέρκυρα ὁ Κιαππίνης¹, ἔχουμε μιὰ πληροφορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴ μαρτυρία τοῦ Κιαππίνη γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Κάλβου στὴν Κέρκυρα. Στὰ 1844 ὁ Κιαππίνης τύπωσε στὴ Μάλτα ἓνα σατιρικό ποίημα μὲ τὸν τίτλο *L' assalto del Parnasso* καὶ τὸ φιλολογικὸ ψευδώνυμο², ποὺ χρησιμοποιοῦσε καὶ σὲ ἄλλα του δημοσιεύματα, Geronimo del Pepe³. ὁ Σπ. Δὲ Βιάζης παραδίδει σχετικὰ: «ὅτε διωρίσθη γυμνασιάρχης ἐν Κερκύρα ὁ ποιητῆς Ἀνδρέας Κάλβος, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ διαπρεποῦς ἰταλοῦ Φραγκίσκου Ὁριόλη, ὁ Κιαππίνης ἔγραψεν ἡρωϊκοχωμικὸν ποίημα εἰς τέσσαρα ἄσματα, εἰς ὀκτάστιχα, τυπωθὲν ἐν Μελίτῃ ὑπὸ τὸν τίτλον (...), εἰς τὸ ὅποιον δὲν φεῖδεται οὐτ' αὐτοῦ τοῦ Ὁριόλη»⁴. Διευθυντῆς τοῦ κερκυραϊκοῦ Γυμνασίου ὁ Κάλβος διορίστηκε στὰ 1841, καθὼς προκύπτει ἀπὸ ἓνα ἔμμεσα γνωστὸ δημοσίευμα τοῦ Orioli⁵· ἔτσι θὰ πρέπει νὰ υποθέσει κανεῖς, ὥσπου νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ αὐτοψία τὸ ποίημα τοῦ Κιαππίνη καὶ

1. «Τὸ τιμόνι. Il Timone» (Κέρκυρα 1849) καὶ «Ὁ φίλος τοῦ Λαοῦ» (Κέρκυρα 1850-3). Τὰ φύλλα αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν στίς ἀθηναϊκὰς βιβλιοθήκας· τὰ μνημονεύει ὁ Σπ. Δὲ Βιάζης, ἔ. ἀ., πδ. καὶ Δ. Σ. Γκίνης, *Κατάλογος ἐλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν*, Ἀθήνα 1963 (πολυγραφημένη ἐκδόση τοῦ KNE), ἀρ. 589, 500).

2. Καθὼς γράφει ὁ ἴδιος ὁ Κιαππίνης (*Giornale*, τ. 1, σ. 491) «nome non falso, ma Academico».

3. Ὁ πλήρης τίτλος: *L' assalto del Parnasso, poemetto eroi-comico di Geronimo del Pepe Corcirese, Malta, tipografia Izzo e Co., 1844*. Σχ.8ο, σ. 98. Τὸ ἔντυπο αὐτὸ δὲ εἴσκειται στίς ἀθηναϊκὰς βιβλιοθήκας· τὸ βιβλιογραφεῖ ὁ Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 1, ἀρ. 1452. Ὅρισμένες ἀναφορὲς στοῦ *L' assalto del Parnasso* γίνονται σὲ κάποια πολεμικὰ ἄρθρα ποὺ ἀνταλλάχθηκαν ἀνάμεσα στὸν Κιαππίνη καὶ στὸν κερκυραῖο λόγιο Ἰερώνυμο Παδοβάνη: [Geronimo] [del] [Pepe], *Iscrizione sepolcrale dorica*, «*Giornale...*», τ. 1, σ. 428-44 (ἀναδημοσίευση:

«Ἐφημερίς Ἐπίσημος τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων», φ. 77 (2.6.1846), σ. 26-8· εἶναι ἀπάντηση στοῦ ἄρθρου τοῦ [Girolamo] [Marco] [Padovani], *Iscrizione sepolcra dorica*, αὐτ., φ. 73 (23.5.1846), σ. 23-4· Girolamo Marco Padovani, *Risposta all' articolo del Sig. G. d. P.*, «Ἐφημερίς Ἐπίσημος...», φ. 77 (2.6.1846), σ. 28-30· Geronimo del Pepe, *Replica all' articolo del Sig. Girolamo Marco Padovani inserito nella Gazzetta Jonia No 77*, «*Giornale...*», τ. 1, σ. 481-97 (γιὰ τὸ *L' assalto del Parnasso*, 492 κέ).

4. Σπ. Δὲ Βιάζης, «Ἀγνωστος λόγιος», «Φυλλίς», 3 (1904), σ. 261· στὸ περιοδικὸ «Χαραυγή», 5 (1915), σ. 101-2 ἀπαναλαμβάνονται οἱ ἴδιες πληροφορίες.

5. Τὸ βιβλιογραφεῖ καὶ δίνει μιὰ περίληψή του ὁ Legrand, *Bibliographie Ionienne*, ἀρ. 1362· ἀπὸ τὸ ἔντυπο αὐτὸ τοῦ Fr. Orioli προκύπτει ὅτι ὁ Κάλβος τὸν διαδέχθηκε στὴ διεύθυνση τοῦ Γυμνασίου στίς 21.1.1841, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ παραιτήθηκε πολὺ σύντομα, στίς 28.11.1841.

μὲ τὴν προϋπόθεση πάντα πῶς οἱ πληροφορίες τοῦ Δὲ Βιάζη εἶναι σωστές, ὅτι εἴτε ὁ Κιαπίνης στὰ 1844 ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 1841, εἴτε γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ Κάλδος ξαναπῆρε τὴ διεύθυνση τοῦ κερκυραϊκοῦ γυμνασίου. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ ὅσες πιθανὲς βιογραφικὰς πληροφορίες μπορεῖ νὰ προσφέρει τὸ ποίημα τοῦ Κιαπίνη, εἶναι λογικὸ νὰ περιμένει κανεὶς ἀπ' αὐτὸ κάτι οὐσιαστικότερο, τὴ στάση δηλαδὴ ἐνὸς σύγχρονου ἀπέναντι στὸν Κάλδο.

III. Γύρω ἀπὸ τὰ ἰδιωτικὰ μαθήματα τοῦ Κάλβου στὴν Κέρκυρα

Πραχδίδεται ὅτι ὁ Κάλδος πρὶν ἀκόμη διοριστεῖ στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία ἄρχισε νὰ κάνει ἰδιωτικὰ μαθήματα στὴν Κέρκυρα, στὴν ἀρχὴ σὰν οἰκοδιδάσκαλος στὴν οἰκογένεια τοῦ Εὐτύχιου Ζαμπέλη· τὰ ἰδιωτικὰ μαθήματα τὰ συνέχισε καὶ ἀργότερα, καθὼς δὲ μπόρεσε, ὕστερ' ἀπὸ τρεῖς καθηγεσίες (1826-7, 1836-7, 1840-1), νὰ στεριώσει μέσα στὴν Ἀκαδημία.¹ Ἀπὸ τίς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὰ ἰδιωτικὰ του

1. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *Νεο-ελληνικὴ Φιλολογία*, τ. 2, Ἀθήνα 1857, σ. 270· Σπ. Δὲ Βιάζης, *Βιογραφία Ἀνδρέου Κάλβου* [= *Ἡ Λύρα τοῦ Κάλβου καὶ ἀνέκδοτος ὕμνος Ἀντωνίου Μαγιστράου*, Ζάκυνθος 1887, σ. 10] (σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοχή αὐτὴ πβ. καὶ Ν.Α.Βέης, *Ὁ Ἀνδρέας Κάλδος καὶ ὁ Γ. Σωτηριάδης*, «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά», (1948), σ. 60 σημ. 2)· Ἀνδρέας Κάλδος, «*Ἐβδομάς*», 2/81 (1885), σ. 443· Ἀνδρέας Κάλδος, «*Ἀκρίτας*», 4 (1905-6), σ. 287· Π. Χιώτης, *Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἐπτανήσου* (ἐκδ. Α.Χ. Ζώη), τ. 7, Ζάκυνθος 1900, σ. 10. Πβ. Γ. Θ. Ζώρας, *Ἀνδρέας Κάλδος*, ἔ. ἀ., σ. 46-47, 52 καὶ συμπληρωματικὰ τίς ἐπόμενες σημειώσεις.—Ἵσως ὁ Κάλδος νὰ ἐρέθηκε γιὰ ἓνα διάστημα στὴ Λευκάδα στὰ 1826 (μετὰ τὴν ἀφίξή του τὸν Αὐγουστο στὴν Κέρκυρα) ἢ καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1827 ὕστερ' ἀπὸ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία: ἀνάμεσα στοὺς συνδρομητές, τοὺς προερχόμενους ἀπὸ τὴ Λευκάδα, τῆς ἐκ-

δοσης τῶν ποιημάτων καὶ πεζῶν τοῦ Βηλαρά ἀπὸ τὸν Ἀθ. Πολίτη (Ἰωάννου Βηλαρά, *Ποιήματα καὶ πεζὰ τινὰ ἐκδοθέντα παρὰ Ἀθανασίου Πολίτου*, Κέρκυρα 1827, σ. 233) ἀναγράφεται καὶ ἔνας *Ἀνδ. Κάλδος*· ὥστόσο καὶ στίς στήλες τῶν συνδρομητῶν τῆς Κέρκυρας ἀναφέρεται (σ. 228) πάλι ὁ *Ἀνδ. Κάλδος*. Στὴ Λευκάδα, ὅσο μπορῶ νὰ ξέρω, δὲν διπῆρχαν Κάλδοι. Ἄν δὲν πρόκειται γιὰ ἀδελφεῖα στὴν καταχώριση τῶν ὀνομάτων τῶν συνδρομητῶν ἢ γιὰ κάποια, ὅχι πιθανή, συνωνυμία, θὰ πρέπει νὰ υποθέσουμε πῶς ὁ Κάλδος ἐρέθηκε στὴ Λευκάδα κάποια στιγμή στὰ 1826 (ἢ κατὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1827, ἂν ὡς τότε δὲν εἶχε τελειώσει τὸ τύπωμα τοῦ βιβλίου)· τότε θὰ γράφηκε συνδρομητῆς γιὰ ἓνα ἀντίτυπο, ὅπως ἔκαμε καὶ στὴν Κέρκυρα. Ἡ ἀγγελία γιὰ τὴν ἐκδοχή τοῦ βιβλίου, ποὺ συγχρόνως ἦταν καὶ πρόσκληση γιὰ ἐγγραφή συνδρομητῶν, δημοσιεύτηκε στὶς 22.5.1826 («*Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Jonie*», φ. 44 (22.5.1826), σ. 1).

μαθήματα δυὸ προέρχονται ἀπὸ μαθητὲς του, τὸν Ἀνδρέα Λασκαράτο¹ καὶ τὸ λευκαδίτη πολιτικὸ Μάρκο Τσαρλαμπά². Σύμφωνα μετὰ τὶς πληροφορίες τοῦ δευτέρου, ὁ Κάλβος «ἐσύστησεν ἴδιον σχολεῖον πρὸς τὸ ἔτος 1835-1836, εἰς δ' ἐφοίτων πολλοὶ» καὶ ὅπου δίδασκε ἑλληνικά, λατινικά, ἰταλικά, γαλλικά, ἀγγλικά, φιλοσοφικά, γεωγραφία, ἀστρονομία³. Ἐνὰ ἀνέκδοτο ἔγγραφο ἔρχεται νὰ δώσει μιὰ καθαρότερη μορφή στὶς πληροφορίες μας γιὰ τὶς ἰδιωτικὰ παραδόσεις τοῦ Κάλβου· πρόκειται γιὰ μιὰ θεαίωση συνταγμένη ἰταλικά ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κάλβο στὶς 2 Νοεμβρίου 1837 γιὰ ἕνα ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του, τὸν λευκαδίτη Ἀνδρέα Βλαντή. Ὁ Βλαντής (1813-1885), γνωστὸς κυρίως γιὰ τὸ «Νομοτεχνικὸ Λεξικόν» ποὺ συνεξέδωσε μετὰ τὸν Ἰωάννη Οἰκονομίδη⁴, τελειώνει στὰ 1831 τὶς σπουδὲς του στὸ «δευτερεῖον σχολεῖο» τῆς Λευκάδας καὶ στὰ 1833 ἐγγράφεται στὴ Νομικὴ σχολὴ τῆς Ἰονίου

1. Α. Λασκαράτος, *Αὐτοβιογραφία* [=Ἀλ. Παπαγεωργίου, *Ἀπαντα Ἀνδρέα Λασκαράτου*, τ. 1, Ἀθήνα 1959, σ. 6]· «Μοῦ ἔδωσε μερικά μαθήματα γιὰ κεῖνο ποὺ ὀνόμαζε “τέχνη τοῦ συνθέτειν” καὶ ποὺ ἦταν ἐξάσκησις εἰς τὸ νὰ συγγράφει κανεῖς σὲ διάφορα στυλ. [...] Ἦμαστε τρεῖς στὴν τάξη αὐτή...» Ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς τοῦ Κάλβου θὰ πρέπει νὰ συγκαταλεχθοῦν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Γεώργιος καὶ Χαραλάμπης Τυπάλδοι Ἰακωβάτοι, καθὼς προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου σταλμένη ἀπὸ τὴν Κέρκυρα (5.5.1850) στὸ Χαραλάμπη, στὴν Πάτρα: «Ὁ ἐδῶ Κ. Σπυρίδων Ζαμπέλλης εἶναι φίλος μας, καὶ ῥητῶς σὲ ἀσπάζεται, καὶ μετὰ τὸ παρηγγεῖλε νὰ σὲ τὸ γράψω. Σὲ ἀσπάζεται κατὰ πολλὰ καὶ ὁ παλαιός μας διδάσκαλος ὁ Κάλβος» (Ταινιοθήκη ΚΝΕ, Κεφαλληνία 1963, F 12).

2. Τὶς προφορικὰς πληροφορίες τοῦ Μάρκου Τσαρλαμπά ἀποθησαύρισε ὁ Κ. Παλαμᾶς, *Κάλβος ὁ Ζακύνθιος*, «Ἐστία», 28/727 (1889), σ. 357 (ἀναδημοσίευση στὰ *Πρῶτα κριτικά*, Ἀθήνα 1913, σ. 26). Ἡ εἰδηση τοῦ Τσαρλαμπά ἐστὶν ὅτι ὁ Κάλβος ἀνοῖξε γύρω στὰ 1835-6 ἰδιωτικὸ σχολεῖο, ἴσως ἀναφέρεται περισ-

σότερο στὶς ἰδιωτικὰς του παραδόσεις παρὰ σὲ ἕνα πραγματικὸ σχολεῖο· στὴν πρώτη περίπτωσιν ἡ χρονολογικὴ ἐνδειξη δὲν ἔχει καμιά ἀξία, μιὰ καὶ ξέρουμε ὅτι καὶ προηγουμένα ὁ Κάλβος ἔκανε ἰδιωτικὰ μαθήματα. Στὸν πίνακα τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων τῆς Κέρκυρας στὰ 1842 ποὺ παραθέτει ὁ Et. Ricchi, *Rapporto generale sulle Scuole Primarie, Secondarie, Femminee e Private dello Stato Ionio*, Κέρκυρα 1843, σ. 150-1, δὲν ἀναγράφεται σχολεῖο τοῦ Κάλβου· ὥστόσο ὁ Ricchi δὲν περιλάβε στὸν ἑλεγχό του «τὰ σχολεῖα τῶν καθηγητῶν οἱ ὅποιοι εἶχαν ἤδη μιὰ σταθερὴ φήμη» (σ. 149).

3. Κ. Παλαμᾶς, *Τὰ πρῶτα κριτικά*, σ. 26-7. Ὁ Παλαμᾶς ἀντλεῖ τὰ βιογραφικά του στοιχεῖα γιὰ τὸν Κάλβο ἀπὸ προφορικὰς πληροφορίες τοῦ Μ. Τσαρλαμπά καὶ ἀπὸ ὅσα ἀναφέρει ὁ Σπ. Δὲ Βιάζης, *Βιογραφία Ἀνδρέου Κάλβου* [=Ἡ Αὔρα..., Ζάκυνθος 1881, σ. 9-12]. Οἱ σχετικὲς πληροφορίες δὲν ὑπάρχουν σὲ τέτοια ἔκταση στὸ Δὲ Βιάζη, συνεπῶς προέρχονται ἀπὸ τὸν Μάρκο Τσαρλαμπά.

4. *Dizionario tecnico-legale italiano greco... | Λεξικὸν νομοτεχνικόν*

Ἀκαδημίας, ἀπ' οὗρου ἀποφοιτᾷ στὰ 1835¹. Τὰ ἰδιωτικὰ μαθήματα τοῦ Κάλδου τὰ παρκαλοῦθησε πρωτοῦ ἐγγραφεῖ στήν Ἀκαδημία, τῆς ὁποίας τὰ μαθήματα ἄρχιζαν τὸ Ὀκτώβρη καὶ τελείωναν τὸ Μάη τῆς ἐπόμενης χρονιάς. Τῇ βεβλίωσῃ τοῦ Κάλδου, ἐκδεσμένη τέσσερα χρόνια

ἰταλο-ἐλληνικόν..., Κέρκυρα 1840. Βιογραφικὰ τοῦ Βλαντῆ: Ἀνδρέου Σ. Βλαντῆ Λευκαδίου βιογραφικὴ ἀφήγησις καὶ λόγοι ἐκφωνηθέντες εἰς τὴν κηδείαν αὐτοῦ, Ἀθήνα 1885. Σπ. Ι. Καρίνταβας, Λόγος ἐπικήδειος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ ναῶ τῆς μητροπόλεως Λευκάδος ἐπὶ τῷ νεκρῷ Φιλίππου Α. Βλαντῆ. Π. Χιώτης, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεῖματα Ἑπτανήσου, τ. 6, Ζάκυνθος 1887, σ. 334. Α. Χ. Ζώης, Ἀνδρέας Βλαντῆς, ἐφ. «Παλιγγενεσία», 1889, φ. 10478. Σ. Α. Βλαντῆς, Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν Ἑπτανήσῳ, ΔΙΕΕΕ, 10 (1928), σ. 141-2 (γιά τὸ Νομοτ. Λεξικό) πδ. αὐτ. 5 (1899), σ. 379. Κ. Μαχαιράς, Λευκὰς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ Ἀγγλικῆς Προστασίας (1810-1864), Κέρκυρα 1940, σ. 120, 168. Ἡ Λευκάς (1700-1864), Ἀθήνα 1958, σ. 132, 176-7. Σχετικὰ μὲ τὴ θητεία του στὸν Κάλδο ἡ Βιογραφικὴ ἀφήγησις, σ. 4 παραδίδει: «Ὁ Βλαντῆς προσέτι ἡκροάσθη ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος τῶν φιλοσοφικῶν καὶ φιλολογικῶν παραδόσεων τοῦ Ἀνδρέα Κάλδα τοῦ ἰδιοτρόπου ἀλλὰ καὶ μεγάλου ἐκείνου ποιητοῦ τῆς Ἀύρας».

1. Καταχωρίζονται ἐδῶ ὀρισμένα ἀνέκδοτα τεκμήρια σχετικὰ μὲ τὶς σπουδὰς τοῦ Βλαντῆ στὸ «δευτερεῦον σχολεῖο» τῆς γενέτειράς του καὶ στήν Ἰόνιο Ἀκαδημία: τὰ τεκμήρια αὐτὰ ἀπόκεινται στὸ Ἀρχειοφυλακεῖο τῆς Λευκάδας στὸ φάκελλο «Ἑγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Βλαντῆν».

(I) Santa Maura li 14/26
Aprile 1831.

Certifico che lo Studente Andrea Vlandi nello Spazio di tempo che mi sono trovato alla Direzione di que-

sta Scuola Secondaria, non solamente è stato diligentissimo in tutti li rami d'insegnamento coll'ottenere l'ottima caratteristica in ognuno di essi, ma ha eziandio tenuto una regolarissima condotta di Morale, e di Subordinazione così e che si è meritato l'affetto, la stima e la lode di tutti i professori. In fede di che gli rilascio il presente Certificato Sottoscritto di proprio mio pugno, e munito del Sigillo di questo Liceo.

J. Solair

Direttore Interiore della Scuola
Secondaria di Leucade

(II) Ὁ Κ.ος Ἀνδρέας Βλαντῆς ἐσπούδασε τακτικῶς τὴν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν εἰς τὸ Δευτερεῦον Σχολεῖον τῆς Λευκάδος, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τεσσάρων Σχολαστικῶν Χρόνων, μὲ ἐπιμέλειαν καὶ ἱκανὴν ἐπίδοσιν ἐξετάσθη καὶ ἐκρίθη Ἀρίστος.

Δίδεται εἰς αὐτὸν τὸ παρὸν πιστοποιητικόν, ἐσφραγισμένον τῇ σφραγίδι τοῦ Δ.ος Σχ.ου διὰ τὸν χρησιμεύσῃ εἰς πᾶσαν περίστασιν.

Ἁγία Μαύρα Ὁ Διευθυντὴς
25 Ἰουλίου Ν. 1835 Βικέντιος
Ναννοῦτζη

(III) Ἰόνιον Πανεπιστήμιον

Ὁ Ἐφορος τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου, Δρ. Κωνσταντῖνος Ἱερομόναχος ὁ Τυπάλδος, πιστοποιεῖ ὅτι ὁ Κύριος Ἀνδρέας Βλαντῆς Λευκάδιος ἀπὸ τοῦ 1833-34 μέχρις ὅλον τοῦ 1835-36 σχολαστικοῦ ἔτους ἐχρημάτισε μαθητῆς τῶν Νομικῶν μαθημάτων εἰς τὸ Ἰόνιον Πανεπιστήμιον, ἔχων συμμαθητάς, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ τοὺς ἀκολούθους Κυρίους Γεώργιον Τυπάλδον- Δημήτρι-

ἀργότερα, θὰ τὴ χρειάζεσταν νὰ τὴ χρησιμοποιήσῃ σὰν ἓνα πιστοποιητικό εὐδόκιμης· σπουδῆς· ἂν εἶναι ἔτσι, τότε ἔχουμε κ' ἓνα τεκμήριο ἐνδεικτικό γιὰ τὴ σημασία ποὺ ἔδιναν στὰ ἰδιωτικά μαθήματα τοῦ Κάλβου.

Ἡ θεθαίωση αὐτῇ, γραμμένη σὲ «σφραγιστὸ χάρτη» τῶν 6 πενήτων, θρίσκεται σὲ ἓνα φάκελο τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Λευκάδας μὲ τὸν τίτλο «Ἐγγράφα ἀφορῶντα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Βλαντιν» καὶ χωρὶς ἄλλη ἐνδειξη· ὁ φάκελος αὐτός, καθὼς κ' ἓνας ἄλλος μὲ ἔγγραφα σχετικά μὲ τὸν πατέρα τοῦ Ἀνδρέα, τὸ Σπυρίδωνα· Μάρκο Βλαντιν (1782·

ὁν Λέσθην-Νικόλαον Πεταλᾶν-Δημήτριον Σπανόπουλον-Ἰωσήφ Σκάρπαν-Χαραλάμην Γουγουράκη- καὶ Ἰωάννην καὶ Ἐμμανουὴλ Λαζαρέτην, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἀπὸ τὰ ἐν τῷ Ἐφορεῖῳ σωζόμενα ἔγγραφα. Αὐτὸ εἰς ἐνδειξὴν τῆς ἀληθείας δίδεται πρὸς αὐτόν, κατ' αἴτησιν τοῦ ἰδίου, τὸ παρὸν πιστοποιητικόν, φέρον καὶ τὴν Σφραγίδα τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἐδόθη ἐν Κερκύρᾳ, ἐκ τοῦ Ἐφορείου, τὴν 28 Φεβρουαρίου 1839 Ε.Ν.

Κ. Ἰερομόναχος ὁ Τυπάλδος

Ἐφορος τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου
Ἀθανάσιος Πολίτης

Γραμματεὺς Ἀρχιεπισκόπου

Ἀπὸ τοὺς ἀναφερόμενους συμμαθητὰς τοῦ Βλαντιν, ὁ Δημήτριος Σπανόπουλος ἦταν πρωτοετής στὸ σχολικὸ ἔτος 1833-4, ὅπως καὶ ὁ Βλαντιν· οἱ Ἰωσήφ Σκάρπας, Δημήτριος Λέσης καὶ Νικόλαος Πεταλᾶς ἦταν δευτεροετείς (Σπ. Ι. Ἀσδραχᾶς, Ὁ χρόνος τῆς φοίτησης τοῦ Α. Λασκαράτου στὴν Ἰόνιον Ἀκαδημία, «Ὁ Ἐρανιστής», 2/7 (1964), σ. 23). Ὁ Γεώργιος Τυπάλδος Ἰακωβάτος ἦταν πρωτοετής τῆς Νομικῆς κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1834-5 (Ταινιοθήκη ΚΝΕ, Κεφαλληνία 1963, F 10). Οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς θὰ ἐγγράφηκαν κι αὐτοὶ στὴν Ἀκαδημία κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1834-5. Ἕνα ἀποδεικτικό τοῦ Βλαντιν γιὰ τὴν ἐγγραφή του στὴ 2ῃ τάξῃ τοῦ «δευτερεύοντος σχολείου» τῆς Λευκάδας, ἐκ-

δομένο στίς 17.2.1829 ἀπὸ τὸν Α. Παλίδαν, τὸ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Π. Ροντογιάννης, Ὁ Ἀθανάσιος Παλίδας καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Μέσης Παιδείας στὴ Λευκάδα, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», 3 (1954), σ. 15-8, 168-72, σ. 17. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ (γιὰ νὰ μὴ παρανοηθεῖ ἡ θητεία τοῦ Βλαντιν κοντὰ στὸν Κάλβο) ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ ἐγγραφοῦν στὴ Νομικὴ Σχολὴ τῆς Ἀκαδημίας δὲν ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουν ἤδη ἀποπερατώσει τίς σπουδὰς τῆς τριετοῦς «σειρᾶς τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Φιλοσοφίας»· τὸ μέτρο αὐτὸ καθιερώθηκε στὰ 1837 καὶ δὲν εἶχε ἀναδρομικὴ ἰσχὺ (Κανονισμοὶ διὰ τὰς σπουδὰς τοῦ Ἰονικοῦ Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 1837, σ. 5-6). Ἔτσι οἱ σπουδᾶς του κοντὰ στὸν Κάλβο δὲν ἦταν προπαρασκευαστικὲς γιὰ τὸ Πανεπιστήμιον· ὁ Βλαντιν πάντως παρακολούθησε καὶ τίς παραδόσεις τοῦ Κ. Ἀσώπιου (ἐλληνικὴ φιλολογία), τοῦ Ἀθ. Πολίτη (χημεία), τοῦ Θεριανοῦ (φυσικὴ) καὶ τοῦ Κ. Τυπάλδου (θεολογία), ἴσως ἀπὸ τὰ 1832, ἓνα χρόνο πρὶν ἐγγραφεῖ στὴ Νομικὴ Σχολὴ (Ἀνδρέου Βλαντιν βιογραφικὴ ἀφήγησις, σ. 4).

1. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ μὲ κάποια ἄλλα προσερχόμενα ἀπὸ τὸν ἴδιον φάκελλο θρίσκονται σὲ μικροταινία στὴν ταινιοθήκη τοῦ ΚΝΕ (Λευκάδα 1963, F 34), ὅπου καὶ τὰ δημοσιεύμενα στὴν παραπάνω σημείωση.

1857), προέρχεται από το οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο τῶν Βλαντήδων καὶ ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ Ἀνδρέα, τὸν ἱστορικὸ Σπυρίδωνα.

1^η Corfù, 2 Novembre 1837.

Certifico io sottoscritto avere il Sig: ^e Andrea Vlandi seguito nell' anno 1833, il mio Corso privato di Psicologia, Logica, e Morale, e che nelle sue lezioni diede non equivoche prove di attività intellettuale e di virtuose esposizioni.

In fede ché—

A Kalvo

Οἱ παραδόσεις λογικῆς, ἠθικῆς καὶ ψυχολογίας δὲν ἔχουν σχέση με τὰ μαθήματα τὰ ὁποῖα θὰ παρακολουθοῦσε ὁ Βλαντῆς στὴ Νομικὴ Σχολή, καὶ ἔτσι ἡ θητεία του κοντὰ στὸν Κάλβο δὲν ἦταν μιὰ προ-παρασκευὴ γιὰ τὰ σπουδαστικά του καθήκοντα στὸ Πανεπιστήμιο. Βοηθοῦμαστε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ δοῦμε τί ἀνάγκες ἐξυπηρετοῦσαν οἱ ἰδιωτικὲς παραδόσεις τοῦ ποιητῆ: δὲν ἀπόδλεπαν, στὸ σύνολό τους τουλάχιστο, νὰ ὑποδοηθῇσουν τοὺς τροφίμους τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης στὶς σχολικὲς τους ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ νὰ προσφέρουν μιὰ παιδεία παράλληλα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποια ἐπαιρναν οἱ σπουδαστὲς στὰ δημόσια ἐκπαιδευτήρια. Οἱ πληροφορίες τοῦ Μάρκου Τσαρλαμπᾶ κάνουν λόγο γιὰ παραδόσεις ποὺ προσιδιάζουν σὲ ἕνα ἐγκυκλοπαιδικὸ πνεῦμα καὶ πού, ἴσως, ἦταν προορισμένες γιὰ τοὺς μικρότερους σπουδαστὲς· ἀντίθετα, ὁ Λασκαράτος καὶ τὸ παραπάνω ἐγγράφο μιλοῦν γιὰ ἀνώτερα ἢ ὁμοιόμορφα, ἀναφορικὰ μὲ τὸ περιεχόμενό τους, μαθήματα, προορισμένα γιὰ σπουδαστὲς ποὺ εἶχαν τελειώσει τὴν ἐγκύκλια παιδεία τους. Ἡ ψυχολογία, ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ θὰ ἀποτελοῦσαν βέβαια ἕναν ἀπὸ τοὺς κύκλους ὧν μαθημάτων παρέδιδε ὁ Κάλβος καὶ θὰ σχετίζονταν μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς διδασκαλίας του κατὰ τὴν περίοδο τῆς δεύτερης καὶ τρίτης του καθηγεσίας στὴν Ἴόνιο Ἀκαδημία, ὅταν γιὰ λιγοστὸ χρονικὸ διάστημα εἶχε πάρει τὴν ἔδρα τῆς φιλοσοφίας· ὅμως καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωσή μας διαφεύγει τὸ περιεχόμενο τῶν φιλοσοφικῶν του παραδόσεων καὶ οἱ πηγὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλοῦσε, ἂν καὶ κάποια ἔμμεση μαρτυρία ἀφήνει νὰ υποθέσουμε τίς σχέσεις του μὲ τὸν ἀγγλικὸ ἐμπειρισμό¹.

1. Π6. Σπ. Ι. Ἀσδραχάς, Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Κάλβου..., ἔ.ἀ., σ. 149-50.

IV. Μιά αἴτηση τοῦ Κωνσταντίνου Στρατούλη πρὸς τὸν Κάλβο

Ἀνάμεσα στὰ χαρτιά τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου Ἰακωβάτου (1795-1867) ποὺ σώζονται στὸ Ληξούρι ὑπάρχει καὶ ἓνα ἀχρονολόγητο σχέδιο μιᾶς αἴτησης τοῦ Κωνσταντίνου Στρατούλη (1814-1892) πρὸς τὸν Κάλβο. Τὸ σχέδιο εἶναι γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Τυπάλδου· ἡ θέση τῆς χρονολογίας ἔχει μείνει ἀνοιχτὴ καί, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ συντάκτη του, τὸ κείμενο ἔχει ἀρκετὲς διαγραφὰς καὶ συμπληρώσεις στὰ περιθώρια καὶ ἀνάμεσα στὶς ἀράδες. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἔνδειξη ὅτι ἡ αἴτηση τοῦ Στρατούλη ἔφτασε τελικὰ στὰ χέρια τοῦ Κάλβου· ἡ ἔλλειψη τῆς χρονολογίας δείχνει τὸ ἀντίθετο, γιατί ὁ Κωνσταντίνος Τυπάλδος συνήθιζε νὰ δάξει τίς χρονολογίες σὲ ὅσα σχέδια ἀπὸ γράμματα ἢ ἔγγραφα κρατοῦσε. Μὲ τὴν αἴτησή του, ὁ Στρατούλης ζητεῖ νὰ προσληφθεῖ σὲ ἓνα «Κατάστημα Προπαιδευτικὸν διὰ τὴν Ἰόνιον νεολαίαν», τὸ ὁποῖο θὰ λειτουργοῦσε «ἐντὸς ὀλίγου» μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ Κάλβου· τὸ «προπαιδευτικὸν κατάστημα» ἀνοιξε λίγα χρόνια πρὶν ὕστερα ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς αἴτησης, ὥστόσο, οὔτε ἡ διεύθυνσή του ἀνατέθηκε στὸν Κάλβο, οὔτε ὁ Στρατούλης συγκαταλέχθηκε στὸ διδακτικὸ του προσωπικό.

[φ. διαστάσεων π. 0200 × μ. 0295 γραμμένο ἀπὸ τὴ μιὰ ὀψη. Βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη Τυπάλδων Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι· μικροταινία στὴν ταινιοθήκη τοῦ KNE, Κεφαλληνία 1963, F 32].

1^η *Πρὸς τὸν Σοφολογιώτατον Κύριον
Δρα Ἀνδρέαν τὸν Κάλβον,
Καθηγητὴν τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν.
κ.τ.λ. κ.τ.λ. κ.τ.λ.*

Σοφολογιώτατε Κύριε,

Ὁ ταπεινῶς ὑπογεγραμμένος μανθάνων ἐκ φήμης ὅτι μέλλει ἐντὸς ὀλίγου νὰ συσταθῇ ἐνταῦθα Κατάστημα Προπαιδευτικὸν διὰ τὴν Ἰόνιον νεολαίαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς ὑμετέρας Σοφολογιότητος, καὶ ἐπιποθῶν, εἰ δυνατόν, νὰ καθέξῃ καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτο θέσιν τινα διδασκαλικήν, θαρρῶς, πεποιθὼς εἰς τὴν ἑαυτοῦ συνειδήσιν, καὶ ἐμφανίζεται διὰ τῆς παρούσης του ἀναφορᾶς ἐνώπιον τῆς ὑμετέρας Σοφολογιότητος, καθυποβάλλων ὑπὸ τὴν πῆφόν της τὴν αἴτησίν του ταύτην.

Ἀφιερωμένος ἐκ παιδὸς εἰς τὰ γράμματα, καὶ διατρέξας τὸ τοῦ ἱεροσπουδαστοῦ στάδιον, παρὰ τὴν ἱερὰν θεολογίαν, εἰς

τὴν ὁποῖαν ἡξιώθη καὶ τοῦ θεολογοδιδασκαλικοῦ Διπλώματος, ἐδιδάχθη προσέτι καὶ ὅσα ἄλλα μαθήματα συνιστοῦν ἐγκύκλιον τινὰ μάθησιν· ἐξεπαιδεύθη ἐπομένως τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν, τὴν ἀρχαίαν ταύτης Φιλολογίαν, τὴν Λατινικὴν, Ἰταλικὴν καὶ Γαλλικὴν Γλῶσσαν, τὰ στοιχεῖα τῆς Μαθηματικῆς, τὴν Διανοητικὴν Φιλοσοφίαν, τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Χημείαν. Αἱ δημόσιοι ἐξετάσεις ἤμποροῦν νὰ μαρτυρήσουν καὶ τὴν εἰς ταῦτα ὄχι ἀδιάφορον, ὥς νομίζει, ἐπισοσίαν του. Αὐτὸ μάλιστα τὸ θεολογοδιδασκαλικὸν Δίπλωμα ἤθελεν εἶσθαι καὶ κατὰ τοῦτο ἄλλη τῆς περιουσίας ἀπόδειξις.

Ὁ ὑπογεγραμμένος λοιπὸν προσφέρει τὴν δούλευσίν του ὡς Διδάσκαλος εἰς τὸ συστηθησόμενον τοῦτο Προπαιδευτικὸν Σπουδαστήριον, ἐνῶ νομίζει τὸ ἑαυτὸν του ἱκανὸν νὰ συμβοηθήσῃ, χρειᾶς τυχοῦσης, καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν ὅλων τῶν ἀπριθμ[η-]μ[ένων] μαθημάτων, δὲν διστάζει οὐδὲ μίαν στιγμὴν νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ἐκ προθέσεως διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθομιλουμένης Ἑλληνικῆς Γλώσσης.

Τοῦ λοιποῦ νομίζει περιττὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἐνταῦθα τὰς παρακαλέσεις του πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ζητήματός του. Ὅ,τι προβάλλει, τὸ προβάλλει ἐκ συνειδήσεως καὶ πεποιθότως· καὶ μένει εὐελπίς ὅτι αἱ γνώσεις καὶ τὰ φῶτα τῆς ὑμετέρας Σοφολογιότητος θέλουν ἐκτιμήσῃ ἀποχρώντως τοὺς λόγους του, ὃ δὲ περὶ τὰ καλὰ ζῆλος αὐτῆς δὲν θέλει παραβλέπει τὴν φιλότιμον αὐτοῦ ταύτην αἵτησιν.

Κερκύρα τὴν . . . Κωνσταντῖνος Στρατούλης ἀναγνώστης

Ὅρισμένα στοιχεῖα ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε τὸ χρόνον τῆς σύνταξης τῆς αἵτησης. Ὁ Κωνσταντῖνος Στρατούλης ἀποφοιτᾷ ἀπὸ τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1836· ὕστερ' ἀπὸ δυὸ χρόνια

1. Ὁ Στρατούλης ἔδωσε τίς πτυχιακὰς του ἐξετάσεις μαζὶ μὲ τὸ συμπατριώτη του Πάνο Γεω. Κοντογιώργη κατὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1836· παραθέτω δυὸ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ μὲ τίς σπουδὰς τοῦ Στρατούλη καὶ τοῦ Κοντογιώργη στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας:

(I) Κερκύρα τὴν 9 Ἰουλίου
1836 Ε.Ν.

Πιστοποιῶ ὁ ὑπογεγραμμένος Καθη-

γητῆς τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας, ὅτι ὁ Κύριος Πάνος Κοντογεώργης Ἀναγνώστης, τὴν πατρίδα Λευκάδιος, ἠκολούθησε μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἐπιμελείας τὰ παρ' ἐμοῦ διδασκόμενα μαθήματα εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν, δηλαδὴ τὴν Δογματικὴν καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δικαίωμα, καὶ τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν καθ' ὅλους τοὺς κλάδους αὐτῆς, τουτέστι Διδακτικὴν, Ὁμιλητικὴν εἴτε Ἱερὰν Εὐγλωττίαν, καὶ

(Μάρτης τοῦ 1838) διορίζεται στο «δευτερεῖον σχολεῖο» τῆς Λευκάδας, ὡς καθηγητῆς ἀρχικά τῶν ἐλληνικῶν (1838-1841) καὶ ἀργότερα ὡς διευθυντῆς (Μάρτης 1841 - Αὐγούστος 1845)¹. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1836 ὁ Κάλδος διορίζεται γιὰ δεύτερη φορὰ στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία, ὡς καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας τώρα, καὶ τὸ χειμῶνα τοῦ ἴδιου χρόνου ἀρχίζει τὶς παραδόσεις του· μετὰ τὴ λήξη τοῦ σχολικοῦ χρόνου (καλοκαίρι τοῦ 1837) χάνει τὴ θέση του καὶ τὸν ἀντικαθιστᾷ ὁ Fr. Orioli, ἐπανερχεται ὥστόσο στὰ 1840 γιὰ νὰ ξαναφύγει, ὕστερα ἀπὸ ἐνὸς χρόνου διδασκαλία, στὰ 1841.² Στὸ μεταξύ, ἰδρύεται στὰ 1839³ τὸ Γυμνάσιο

Λειτουργικὴν, τὰ ὁποῖα πάντα μετὰ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἑρμηνευτικῆς συγκροτοῦν τὴν ὅλην σειρὰν τῶν θεολογικῶν μαθημάτων· ἐφέροθι δὲ καὶ καθ' ὅλον τὸν καιρὸν τῆς παραδόσεως φρονίμως, εὐσεβῶς καὶ χρηστοθήτως· διὸ καὶ εἰς ἐνδειξιν ἀληθείας δίδεται πρὸς αὐτόν, κατ' αἵτησιν τοῦ ἰδίου, τὸ παρὸν Πιστοποιητικόν, διὰ νὰ ὠφελήθῃ ἐκ τούτου, ὅπου πρόκειται, κατὰ τὸν Νόμον.

Δρ. Κ. Ἱερομόναχος ὁ Τυπάλδος
Καθηγητῆς τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας
[Σημείωση τοῦ Τυπάλδου στὸ τέλος:]
Ὅμοιον τούτου κατὰ πάντα ἐδόθη μετὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν καὶ πρὸς τὸν Κύριον Κωνσταντῖνον Στρατούλην Ἀναγνώστην, τὴν πατρίδα Λευκάδιον.

(II) Πρὸς τὸν Κοσμιώτατον Κύριον
Κύριον Δρα. Γ. Θεριανόν,
Ἐφορον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας
κτλ. κτλ. κτλ.

Κοσμιώτατε Κύριε,

Οἱ ταπεινῶς ὑπογεγραμμένοι, μαθητεύσαντες εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας, καὶ τελευτήσαντες ἤδη τὴν σειρὰν ὅλην τῶν μαθημάτων τῆς αὐτῆς Σχολῆς, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐνταῦθα καταχωριζόμενα Πιστοποιητικὰ τῶν Ἐλλογιμωτάτων Καθηγητῶν, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῶμεν εἰς τὴν Ὑμετέραν Κοσμιότητα, ἐπιθυμοῦντες καὶ ἐξαιτούμενοι νὰ δώσωμεν ἐν καιρῷ προσήκοντι τὰς γενικὰς ἐξετάσεις μας κατὰ

τὸν Νόμον εἰς τὰ θεολογικὰ μαθήματα, ἐπὶ σκοπῷ, ὡς ἐλπίζομεν, τοῦ νὰ λάβωμεν τὸ τῆς Ἱερᾶς ταύτης Ἀκαδημαϊκῆς Σχολῆς Θεολογοδιδασκαλικὸν Δίπλωμα. Οἱ ὑπογεγραμμένοι, θαρρόμενοι εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς συμπάθειαν τῆς Ὑμετέρας Κοσμιότητος, ἔχομεν χρηστὰς ἐλπίδας περὶ τῆς εὐνοϊκῆς ὑποδοχῆς τῆς ταπεινῆς ἡμῶν αἰτήσεως.

Κερκύρα τὴν 11 Ἰουλίου 1836. Ε.Ν.
Κωνσταντῖνος Ἀναγνώστης Στρατούλης, μαθητῆς τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας
Πάνος Ἀναγνώστης Κοντογεώργης, μαθητῆς τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας

Καὶ τῶν δύο ἐγγράφων σῶζονται τὰ σχέδια στὴ Βιβλιοθήκην τῶν Ἱακωβάτων, γραμμένα μετὰ τὸ χέρι τοῦ Κ. Τυπάλδου (καὶ σὲ μικροταινία, Ταινιοθήκη ΚΝΕ, Κεφαλληνία 1963, F 38, ὅπου καὶ ἄλλα δύο ἔγγραφα γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, ἓνα τοῦ Θεριανοῦ τῆς 15.7.1836 καὶ ἓνα τοῦ Κ. Τυπάλδου τῆς 29.7.1836).—Γιὰ τὸν Π. Κοντογιώργη βλ. Π. Ροντογιάννης, Πάνος Κοντογιώργης, ἐφ. «Λευκαδίτικες Σελίδες» 2/19 (1902), σ. 1-2.

1. Τεκμηριωμένες πληροφορίες γιὰ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Στρατούλη στὸ «δευτερεῖον σχολεῖο» τῆς Λευκάδας δίνει ὁ Π. Ροντογιάννης, Κωνσταντῖνος Στρατούλης, ἐφ. «Λευκαδίτικες Σελίδες», 2/18 (1962), σ. 1.

2. Σπ. Ι. Ἀσδραχᾶς, ἔ.α., σ. 137 κέ.

3. Γιὰ τὸ Γυμνάσιο (Collegio Jo-

της Κέρκυρας, (Collegio Ionio, διαφορετικό από τὸ Λύκειο), αὐτὸ ποὺ στὴν αἴτηση τοῦ Στρατούλη ὀνομάζεται «Κατάστημα Προπαιδευτικὸν» καὶ «Προπαιδευτικὸν Σπουδαστήριον». Συνάγεται λοιπὸν ὅτι ἡ αἴτηση συντάχθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς δεύτερης καθηγεσίας τοῦ Κάλδου στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία (1836 - 7). Στὰ 1836 συζητιέται στὴν Κέρκυρα ἡ ἰδέα τῆς ἱδρύσεως ἐνὸς κολλεγίου βασισμένου στὰ ἀγγλικά πρότυπα, χωρὶς ὥστόσο νὰ παίρνεται καὶ μιὰ ὀριστική ἀπόφαση¹. Τότε φαίνεται θὰ ἔγινε λόγος νὰ ἀνατεθεῖ ἡ διεύθυνση τοῦ μελλοντικοῦ σχολείου στὸν Κάλδο κ' ἔτσι θὰ ἔσπευσε ὁ Τυπάλδος νὰ ἐξασφαλίσει καὶ μιὰ θέση στὸν προστατευόμενό του². καθὼς ὅμως ἡ ὑπόθεση τοῦ και-

nio) βλ. *Regolamento del Collegio negli Stati Uniti delle Isole Jonie, Corfù 1839*· *Regolamento interno del Collegio Ionio, Corfù 1840*· *Regolamento fondamentale del Collegio Ionio, Corfù 1841*· πβ. Σπ. Μ. Θεοτόκης, *Περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑπτανήσῳ (1453-1864)*, «Κερκυραϊκὰ Χρονικά», 5 (1956), σ. 131-2, 134-5.

1. Σπ. Μ. Θεοτόκης, ἔ.α., σ. 126· τὴν ἰδέα τῆς ἱδρύσεως τοῦ Γυμνασίου τὴν προπαγάνδιζαν οἱ ἀγγλόφιλοι μέσω τοῦ Δημ. Φλαμπουριάρη.

2. Ὁ Στρατούλης, ὅταν διορίζεται στὸ «δευτερεῦον σχολεῖο» τῆς πατρίδας του κρατᾷ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Τυπάλδο καὶ δὲν παραλείπει νὰ τοῦ ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του. «Εἶπα καὶ θέλω λέγει πάντοτε, διδάσκαλέ μου, ἐνόσῳ ᾧ, ὅτι τὴν μικράν μου νοητικὴν ἐκπαίδευσιν τὴν χρεωστώ εἰς τὸ ἱερὸν κατάστημα, καὶ εἰς τὴν Σοφολογιότητά σας, τὸν ὄντως πατέρα, ἀξίον ἐπιστάτην καὶ διδάσκαλόν μας. Ἐγὼ ὅπου καὶ ἂν ἐπιστήσω τὴν προσοχήν μου εὐρίσκω τὴν ὠφέλειαν τῶν γνώσεων τὰς ὁποίας μ' ἐδιδάξατε καὶ τῶν πατρικῶν συμβουλῶν τὰς ὁποίας μυριάκις μ' ἐδῶκατε· καὶ νομίζω ἑμαυτὸν μακάριον νὰ μιμῶμαι τὴν διδασκαλίαν σας καὶ τὸ παράδειγμά σας. Ἀλλ' ἔτι μάλλον καὶ μάλλον ἡσθάνομαι τὴν ὠφέλειαν τῆς διδασκαλίας σας τὴν παρελ-

θοῦσαν παρασκευὴν (ἐπειδὴ τὴν πέμπτην ἦτον ἑορτὴ) καθ' ἣν ἤρχισα τὸ πρῶτον τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως μάθημα, ἀπαντήσας εἰς τὴν κοινὴν τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τῶν συμπολιτῶν εὐχήν...». Ὁ Στρατούλης ἀναφέρεται σὲ δημόσιες κατηχήσεις (ποὺ ἔκανε παράλληλα μὲ τὴ διδασκαλία του στὸ «δευτερεῦον σχολεῖο») μὲ βάση τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Τυπάλδου, *Κατήχησις τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως*, Κέρκυρα 1829: «ἐπόμενον λοιπὸν ἦτον νὰ διαλάβω καὶ περὶ τοῦ ποῖον τὸ ἀνὰ χεῖρας σύγγραμμα. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου τὸ ὁποῖον ἐξεδῶκατε καὶ ἐπλουτίσατε ἔχομεν παντελῆ ἔλλειψιν καὶ οἱ ἀκροαταὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἔχουσι χρεῖαν νὰ μελετῶσι, διὰ τοῦτο σὰς παρακαλῶ θερμῶς νὰ μὲ στείλητε κατὰ τὸ παρὸν τῆς προσωρινότητός μου διάστημα τριάκοντα σῶματα διὰ νὰ τὰ πωλήσω εἰς λογαριασμόν σας...» (ἐπιστολὴ Κ. Στρατούλη (Λευκάδα, 28.2.1833) πρὸς Κ. Τυπάλδο (Κέρκυρα). Ταινιοθήκη ΚΝΕ, Κεφαλληνία 1963, F 19). Σὲ ἄλλο του γράμμα (Λευκάδα, 28.6.1839) πρὸς τὸν Τυπάλδο ἐπαναλαμβάνει τίς ἰδίαις ἐκφράσεις καὶ δίνει πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν πώληση τῶν ἀντιτύπων: «Ἐλαβα τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν καὶ σὰς εἶχα ἐσταλμένα διὰ τοῦ κυρίου Ζαμβέλλη 9 Τάληρα τιμὴν τῶν 15. Ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον 15 ἐπώλησα μόνον 7 διὰ τὴν

νούργιου σχολείου δὲν προχωροῦσε, εἶναι πιθανὸ πὼς ἡ αἴτηση δὲν ἔφτασε ὡς τὰ χέρια τοῦ Κάλβου. Ὅταν στὰ 1839 ἰδρύθηκε πιά τὸ Γυμνάσιο, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ προπαρασκευάζει ὁσους ἤθελαν νὰ φοιτήσουν στὴν Ἀκαδημία, καὶ τὴν 1.4.1841 ἄρχισε ἡ λειτουργία του, τὴ θέση τοῦ διευθυντῆ δὲν τὴν ἐμπιστεύθηκαν στὸν Κάλβο ἀλλὰ στὸν Orioli. Ὡστόσο, στὰ 1841 ὁ ποιητὴς ἀντικαθιστᾷ στὴ διεύθυνση τοῦ Γυμνασίου τὸν Orioli γιὰ ἕνα βραχύτατο διάστημα, ἀφοῦ ἀναγκάζεται νὰ παραιτηθεῖ μέσα στὸν ἴδιο χρόνο¹. Ἡ τοποθέτηση τοῦ Orioli στὴ διεύθυνση τοῦ Γυμνασίου θὰ ἦταν γιὰ τὸν Κάλβο μιὰ νέα ἀφορμὴ γιὰ νὰ ὀξύνει τὴν ἀντιπάθειά του γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος «μὲ λίγη εὐπρέπεια»² τοῦ εἶχε πάρει στὰ 1837 τὴν ἔδρα τῆς φιλοσοφίας στὸ ἰονικὸ πανεπιστήμιο· ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἡ αἴτηση τοῦ Στρατούλη, μαρτυρῶντας ὅτι ἡ διεύθυνση τοῦ Γυμνασίου προοριζόταν ἀρχικὰ γιὰ τὸν Κάλβο, ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὰ τεκμήρια τὰ σχετικὰ μὲ τὴ διάσταση τῶν δυὸ λογίων.

Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ, τέλος, ὁ περήφανος τόνος τῆς αἴτησης: ὅσο καὶ ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ταιριάζει στὸ ἦθος καὶ στὸν αὐστηρὸ χαρακτήρα τοῦ Στρατούλη, ἢ ὅτι ὁ Τυπάλδος γιὰ προσωπικούς του λόγους προτιμοῦσε μιὰ τέτοια διατύπωση, εἶναι φυσικὸ ὅτι καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος θὰ πῆραν ὑπ' ὄψιν τους καὶ τίς ἐνδεχόμενες ἀντιδράσεις τοῦ Κάλβου· καὶ δέδοια δὲ θὰ εἶχαν σκοπὸ νὰ προκαλέσουν μιὰ ἀρνητικὴ ἀπάντηση.

V. Ἡ γνωριμιὰ τοῦ Κάλβου μὲ τὴ Charlotte Augusta Wadams

Ὅταν στίς 27.11.1852 ὁ Κάλβος ἔφευγε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ, ὀριστικὰ πιά, στὴν Ἀγγλία³, δὲν ἀναζητοῦσε στὰ τυφλὰ καὶ μὲ σημαντικὴ καθυστέρηση κάποια καινούργια σταδιοδρο-

γενικὴ δυστυχίαν [...]. Ἰδοὺ παρὰ τοῦ πατρὸς μου θέλετε λάβει τὴν πληρωμὴν 4 Τάληρα καὶ 20 ὀβολούς[.] Δὲν βλέπω τὴν ὥραν νὰ προχειρισθῶ εἰς τὸν ἱερατικὸν θαθμόν καὶ ἐγρήγορα ἐλπίζω. Παρακαλῶ νὰ μὲ φανερώσετε ποῖα βιβλία μὲ ἀναγκαιοῦσι διὰ τὸν ἱερὸν Ἀμβωνα...» (Ταινιοθήκη ΚΝΕ, Κεφαλληνία 1963, F 32).

1. Βλ. πρὸ πάνω σ. 105 σημ. 5.

2. Mario Pieri, *Della vita di Mario Pieri Corcirese scritta da lui medesimo*, τ. 2, Firenze 1850, σ. 329.

3. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Κάλβου ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, τὸ γάμο του καὶ τὴ διαμονή, ὡς τὸ θάνατό του, στὴν Ἀγγλία βλ. Γ. Θ. Ζώρας, Ἀνδρέας Κάλβος, § 2., σ. 58-62 (ὅπου καὶ συγκέντρωση τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας)· γιὰ τὴ γνωριμιὰ του μὲ τὴ Wadams, σ. 58-9.

μία. Και μόνο το γεγονός ότι μόλις ύστερ' από δυό μήνες και μια εβδομάδα (5.2.1853) αποφάσιζε στο Λονδίνο και σε ηλικία 60 χρόνων ένα δεύτερο γάμο, δείχνει ότι ούτε το ταξίδι ούτε ο γάμος του ήταν απροσχεδίαστα και τυχαία περιστατικά· ήταν έτσι φυσικό να υποθέσει κανείς ότι ο Κάλδος, πριν ακόμη αποφασίσει να εγκαταλείψει την Κέρκυρα, είχε γνωριστεί με τη μελλοντική δεύτερη σύζυγό του, την αγγλίδα Charlotte Augusta Wadams (1812 - 1888), όπως σδήποτε όχι κατά την εποχή της πρώτης διαμονής του στο Λονδίνο (Σεπτέμβρης 1816—τέλη 1820), τότε που η Wadams δρισκόταν στα πρώτα χρόνια της παιδικής της ηλικίας. Όσες ειδήσεις αποθησαυρίζονται παρακάτω μπορούν να μάς κατατοπίσουν σχετικά με τον τρόπο και το χρόνο της γνωριμίας του Κάλδου με τη Wadams.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1846 ἔφθασε στὴν Κέρκυρα κάποια signorina Wadam γιὰ ν' ἀναλάβει τὴ διεύθυνση τοῦ «σχολείου τῶν κορασίων» ἢ ἀλλοιῶς τοῦ «σχολείου διὰ τὰς κυρίας», ὅπως ὀνόμαζαν στὰ ἑλληνικά τὸ κερκυραϊκὸ παρθεναγωγεῖο¹. Ἡ «Ἐφημερίς Ἐπίσημος» ἀναγγέλει

1. Σχολεῖα θηλέων ἱδρύθηκαν στὴν Κέρκυρα μετὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τὰ 1824. Στὰ 1832 ὑπῆρχαν 5 συνολικά ἀπ' αὐτὰ: ἓνα στὴν πόλη (ἱδρυμένο τὸ Γενάρη τοῦ 1829 καὶ διευθυνόμενο ἀπὸ ἐπιτροπὴ «ἀρχοντισσῶν» μετὰ τὴν προσδρεῖα τῆς λαίδης Adam) μετὰ 150 μαθήτριες· ἀπὸ ἓνα στὸν Ποταμὸ (χρόνος ἱδρ. Σεπτέμβρης 1829) μετὰ 40 μαθήτριες, στοὺς Καστράδες (1830) μετὰ 55 μαθήτριες, στὸ Μαντούκι (Σεπτ. 1830) μετὰ 80 μαθήτριες καὶ στοὺς Κυνοπιάστες (Σεπτ. 1830) μετὰ 20 μαθήτριες («Ἐφημερίς Ἐπίσημος τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονικῶν Νήσων», φ. 70 (16/28.4.1832), σ. 5-6). Στὰ 1842 στὴν πόλιν τῆς Κέρκυρας καὶ στὰ προάστεια λειτουργοῦσαν 4 σχολεῖα: στὴν πόλιν, τὸ σχολεῖο τῆς Μαρίας Νικ. Βάλλμη μετὰ 100 μαθήτριες καὶ τῆς signora Falconar μετὰ 22 μαθήτριες· στοὺς Καστράδες τῆς Πηνελόπης Κουρούπη μετὰ 61 μαθήτριες καὶ στὸ Μαντούκι τῆς Κατερίνας Εὐστ. Παπαδάτου μετὰ 53 μαθήτριες. Ἡ κυβερνήση διέθετε ἐτησίως γιὰ τὰ κερκυραϊκὰ σχολεῖα θηλέων L. 252 ἀπὸ

τίς ὁποῖες οἱ 126 πῆγαιναν στὸ χαρακτηρισζόμενο ὡς «προηγμένο» σχολεῖο τῆς Falconar (Et. Ricchi, ἔ. ἀ., σ. 134-6· πβ. Σ. Μ. Θεοτόκης, ἔ. ἀ., σ. 122, 136, 138). Μετὰ κυβερνητικὴ ἀπόφαση τῆς 12. 10.1830 σχηματίστηκε μιὰ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ διεύθυνση τῶν σχολείων θηλέων ὅλης τῆς Ἑπτανήσου μετὰ πρόεδρο τὸ Νεόφυτο Βάμβα, γραμματέα τὸν αἰδ. E. D. Levee, ταμίας τὸν J. Lowndes καὶ μέλη τοὺς Στάμο Γαγγάδη, αἰδ. G. Winnock, Ἀρλιώτη καὶ Cartwright («Ἐφημερίς Ἐπίσημος...», φ. 70 (16/28.4.1832), σ. 5-6)· ὁ Βάμβας κατὰ τὴ συνήθειά του ἐκφωνοῦσε στίς ἐξετάσεις πανηγυρικοὺς λόγους («Ἐφημερίς Ἐπίσημος...», φ. 31 (18/30.7.1831), σ. 7· φ. 74 (14/26.5.1832), σ. 6). Τὰ παραπάνω σχολεῖα, ἔκτος ἀπὸ τῆς Falconar, εἶχαν τὴν ὀνομασία scuole delle fanciulle· τῆς Falconar ὀνομαζόταν scuola per le signorine, εἶχε δηλαδὴ τὸ ἴδιο ὄνομα μετὰ τὸ σχολεῖο ποὺ διεύθυνε στὰ 1846 ἡ signorina Wadam· θὰ πρόκειται, φαίνεται, γιὰ τὸ ἴδιο σχολεῖο.

στό φύλλο τῆς 10/22.8.1846 ὅτι «ἡ Κυρία Οὐάδαμ, ἡ νέα Διευθύντρια τοῦ σχολείου τῶν κορασίων ἐφθασε κατ' αὐτάς εἰς Κέρκυραν»¹, χωρὶς ὥστόσο νὰ ἀναγράφει καὶ τὸ μικρὸ ὄνομα τῆς ἀγγλίδας παιδαγωγοῦ. Στὸ φύλλο τῆς 17/29.8.1846 καταχωρίζεται ὁ κανονισμὸς τοῦ παρθεναγωγείου, ἀλλὰ καὶ πάλι ἡ διευθύντριά του ἀναγράφεται μόνο μὲ τὸ ἐπώνυμο τῆς². Στὴν ἰταλικὴ διατύπωση τῶν παραπάνω δη-

1. φ. 86, σ. 16: «Ἡ Κυρία Οὐάδαμ, ἡ νέα Διευθύντρια τοῦ σχολείου τῶν κορασίων ἐφθασε κατ' αὐτάς εἰς Κέρκυραν, ὅθεν ἡ ἐναρξὶς τοῦ σχολείου θέλει γίνεαι τὴν α' τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου. Ὑπότροφοι μαθήτριά καὶ ἐξώκοιτοὶ θέλουν εἶναι δεκταί. Αἱ ἐξώκοιτοὶ θέλουν μένει εἰς τὸ σχολεῖον τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὰς 8 τῆς πρωῆς ἕως τῶν 7 τοῦ ἐσπέρας, τὸν δὲ χειμῶνα ἕως τῶν 6. Τὸ κατὰστημα θέλει δίδει εἰς ὅσας θέλουν καὶ γεῦμα. Ἡ Διευθύντρια θέλει συνοδεύει ἡ ἰδία τὰς μαθητρίδας εἰς τὸν περίπατον. Μὲ τὴν διευθύντριαν ἐφθασαν ἐνταυτῷ καὶ κυρία τις ὡς διευθύντρια ἐοικώς, ἥτις μετὰ ἄλλων γνωρίζει τὴν γαλλικὴν ἐντελέστατα. Οἱ ὅροι τῆς ἀποδοχῆς θέλουν δημοσιευθῇ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Τρέπομεν χρηστάς ἐλπίδας περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ τόσον σπουδαίου αὐτοῦ καταστήματος ἀνατροφῆς· ὅστις θέλει νὰ ὠφελῇ ἅς διευθυνθῇ εἰς τὴν εἰς Κέρκυραν ἰδίαν Διευθύντριά». — Στὰ ἐλληνικὰ κείμενα τῆς ἐφημερίδας χρησιμοποιοῦται ἡ λέξις «Κυρία» στὴν περίπτωσιν καὶ τῆς ἀγάμης καὶ τῆς ἐγγάμης γυναίκας· στὴν ἰταλικὴ διατύπωση τῶν ἰδίων κειμένων γίνεται ἡ διάκρισις μὲ τίς λέξεις signorina - signora.

2. φ. 87, σ. 14. Παραθέτω τὸ δημοσίευμα στὴν ἐλληνικὴ του διατύπωση:

ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
Εἰς ΚΕΡΚΥΡΑΝ
ΔΙΑ ΤΑΣ ΚΥΡΙΑΣ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΙΑΝ
ΤΟΥ ΛΟΓΑ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΜΟΣΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΤΙΜΟΥ
ΛΑΙΑΗΣ ΣΕΑΤΟΝ,
ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ
ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΟΥΑΔΑΜ

Ὑπότροφοι

Διὰ τροφὴν καὶ διδασκαλίαν καθ' ὅλα τὰ μέρη τῆς, Λίτρης Στερλίνης 26 τὸν χρόνον προπληρωτέας ἀπὸ τριμηνίαν εἰς τριμηνίαν εἰς τὰς ἰδίας χεῖρας τῆς Διευθυντρίδας, ἡ ὁποία θέλει δώσει δι' ἐκάστην ὑπότροφον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ταμῆ τοῦ Γενικοῦ θησαυροφυλακίου μίαν Λίτρην Στερλίναν καὶ ἓν Σελήνιον, προπληρωτέα ἀνὰ τριμηνίαν.

Ἐξώκοιτοὶ

1. Κλάσις. Διὰ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν, Ἱστορίαν, Γεωγραφίαν, Γραμματικὴν, Ἐργόχειρον διὰ βελόνης, Γράψιμον καὶ Ἀριθμητικὴν, Σελήνια 13 ἀνὰ τριμηνίαν προπληρωτέα.

2. Κλάσις. Διὰ Ἀγγλικὴν ἐξήγησιν καὶ ἐργόχειρον διὰ βελόνης Σελήνια 6, καὶ πένες ἕξ, ἀνὰ τριμηνίαν προπληρωτέα. Διὰ τὴν Γαλλικὴν, Ἱταλικὴν καὶ Ἑλληνικὴν, δι' ἐκάστην αὐτῶν Σελήνια ἕξ καὶ πένες ἕξ, προπληρωτέα ἀνὰ τριμηνίαν.

Ἱχνογραφία, Μουσικὴ καὶ χορός, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν Μαθητρίων καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τὸν ὁποῖον θέλουν μεταχειρισθῇ οἱ διδάσκαλοι.

Τὸ Σχολεῖον ἀνοίγεται τὰς 9 π.μ. καὶ κλείεται τὰς 3.

Καὶ εἰς τὰς ἐξώκοιτους Μαθητρίδας τὸ Κατὰστημα θέλει δώσει γεῦμα, ἀν' ἐσλήσωσι, ἐπὶ πληρωμῇ εἰς τὰς χεῖρας τῆς Διευθυντρίδας εἰκοσι Σελληνίων τὸν μῆνα. — Αἱ ἐξώκοιτοὶ μαθήτριά αἵτινες θέλουσι γευματίζεαι εἰς τὸ Σχολεῖον, θέλουν οδηγεῖσθαι εἰς περίπατον ἀπὸ τὴν Διευθύντριά οὐ μὲ τὰς ὑποτρόφους, καὶ δι' αὐτάς τὸ σχολεῖον θέλει εἶσθαι

μοσειυμάτων ή Wadams γράφεται πάντα Wadam (signorina Wadam). Όστόσο αυτή ή διαφορά δέν υποδεικνύει αναγκαστικά ότι θά πρέπει νά διαχωριστούν τά δυό ονόματα. Άνεξάρτητα από τό γεγονός ότι ή χρησιμοποίηση τοῦ ονόματος σέ μιὰ ξένη γλώσσα μπορεῖ νά ἐξηγήσει τήν ἀλλοίωσή του, ὑπάρχει ἀποφασιστικότερη ἐνδειξη πού ὑπαγορεύει τήν ταύτιση. Γνωρίζουμε πῶς ή Charlotte Augusta Wadams ἦταν παιδαγωγός κι ότι στά 1855 ἀνοῖξε στό Louth τῆς κομητείας τοῦ Λινκονσάιρ ἕνα παρθεναγωγεῖο, ὅπου δίδαξε καί ὁ Κάλβος στίς οἰκότροφες μαθηματικά καί ξένες γλώσσες· θά ἦταν ἔτσι ἐξαιρετικά ἐξεζητημένο νά διχάσει κανεῖς τή διευθύντρια τοῦ κερχυραϊκοῦ παρθεναγωγείου καί τή Charlotte Augusta Wadams στηριζόμενος στό γεγονός ότι ἔχει ἀναγραφεῖ ἀλλοιωμένο τό ὄνομά της στήν ἱονική ἐφημερίδα. Δέν ξέρομε πότε ἄφησε ή Wadams τήν Κέρκυρα γιά νά γυρίσει στήν πατρίδα της, πάντως ὁ Κάλβος στά 1852 ταξιδεύει μόνος. Στήν Ἀγγλία θά εἶναι ἀργά γιά ν' ἀλλάξει ή τύχη του· ὅπως καί στήν Κέρκυρα, ἔτσι κ' ἐδῶ τά λιγοστά γραπτά του δέν ἔχουν σχέση μέ τήν ποίηση, ἀν καί ὁ ἴδιος ἰσχυριζόταν ότι αὐτή τοῦ ἔδινε τή μοναδική «ἀνακούφιση καί παρηγοριά»· ὡστόσο, πάνω στόν τάφο του ὁ μόνος τίτλος του πού σκέφτηκαν νά δικαιωνίσουν ἦταν ὁ τίτλος τοῦ «διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας».

Σπ. Ι. Ἀσδραχάς

ἀνοικτόν ἕως τὰς 7 ὥρας τῆς ἐσπέρας τό καλοκαίριον, καί ἕως τὰς 6 τόν χειμῶνα.

Δέν θέλει γίνεσθαι κανένας καταβιβασμός δι' ἀπουσίαν διαρκούσης τῆς τριμηνίας.

Ἄν εὐρίσκονται περισσότεραι μαθήτριά τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ή ὁλόκληρος πληρωμή τότε δέν θέλει γίνεσθαι παρὰ ἀπό ἐκείνας μόνον αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τήν ὑψηλοτέραν κλάσιν, ἐνῶ αἱ λοιπαὶ θέλουν πληρῶναι δύο τρίτα τῶν ἐξόδων εἰς οἰανδήποτε κλάσιν ἤθελον εἰσθαι.

Όλοι αἱ πληρωμαὶ θέλει προκαταβάλλονται, ὡς προείπομεν, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ταμῖα τοῦ Γενικοῦ Θησαυροφυλακίου, ἐξαιρουμένων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τόν παρόντα κανονισμόν θέλουν

πληρῶνεσθαι ἀμέσως εἰς τήν ἰδίαν Διευθύντριαν.

Τό σχολεῖον εἶναι εἰς τήν ποτὲ οἰκίαν τοῦ Κυρίου Πολυλά, Ἀριθ. 1511, εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῶν Γερόντων».

1. Πλήροφορία τοῦ Ι. Σταματέλου ἀποθησαυρισμένη ἀπὸ τό Σπ. Δὲ Βιάζη, Ἀνδρέας Κάλβος, «Ἀκρίτας», 4 (1905-6), σ. 291. Όστόσο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Εἰς ἐλαίαν ὕμνον (ἐλ. παραπάνω, σ. 104 σημ. 1), τό μόνο σίγουρο στιχοῦργημα τοῦ Κάλβου τῆς κερχυραϊκῆς περιόδου, πού ὡς τώρα γνωρίζουμε, εἶναι ἕνα ἰταλικὸ ὁκτάστιχο γραμμένο στά 1831 σὲ λευκωμα τοῦ Antonio Trivoli Pieri καί δημοσιευμένο ἀπὸ τό Ντ. Κονόμο, Καλβικά, «Ἐπτανησιακὰ Φύλλα», 4 (1961-3), σ. 79· πβ. Mario Vitti, Πηγὲς γιά τή βιογραφία τοῦ Κάλβου σ. 16 σημ. 25.